Історія світу в 10 1/2 розділах

Автор:
Джуліан Барнс

Історія світу в 10 1/2 розділах

Джуліан Барнс

Усесвітній потоп з погляду… жука, який випадково опинився на ковчезі. Праведник Ной, який заливає горе алкоголем та страждає від депресії. Людина, що врятувалася з «Титаніка», і людина, яку з’ів кит. Актор-мандрівник, котрий шукає натхнення в джунглях. Модель нового Раю, схожого на супермаркет. Пекло, що має вигляд парку атракціонів…

Десять з половиною розділів про химерний світ і важливі речі, які нас оточують.

Джуліан Барнс

Історія світу в 10 1/2 розділах

Присвячую Пет Кавано

1. Пасажири без квитків

Бегемотів[1 - Ідеться не про гіпопотамів, а про велетенських істот, згаданих у Біблії, зокрема в книзі Йова (40:15—23, тут і далі Святе Письмо в перекладі І. Хоменка), де Бог говорить: «Ось бегемот, що Я створив. Він їсть траву, як віл.

Глянь, що за сила в його крижах, що за потуга в його черева м’язах! Махне хвостом, неначе кедром, жили його бедер переплелися. Кості його, неначе мідні труби, члени його, немов залізні прути. Він – Божих діл початок, він створений тираном над товаришами. Гори дають йому поживу, там граються усі звірі дикі. Під лотосами він собі лягає, сховавшись в очереті та болоті. Лотоси вкривають його тінню, навкруги нього водяні верби. Йому байдуже, як ріка бушує, він не боїться навіть, коли Йордан по рот сягає». (Тут і далі прим. перекл.)] посадили в трюм, а з ними й носорогів, гіпопотамів і слонів. Використовувати іх як баласт було розумним рішенням – але запах можете уявити. А прибирати за ними не було кому. Чоловіки не встигали, і так перевантажені графіком годівлі, а іхні жінки, які під хвилями смороду з усіх усюд, певне, тхнули так само жахливо, як і ми, були занадто ніжні для такоі справи. Так що коли вже хтось мав чистити стійла – то тільки ми. Кожні кілька місяців підіймали важку ляду задньоі палуби і впускали птахів-чистильників. Ну й запах треба було випустити (крутити лебідку охочих ніколи забагато не бувало); потім шість-вісім найменш перебірливих птахів обережно з хвилину кружляли навколо ляди і тільки тоді спускалися в неі. Не пригадаю, як вони звуться – та й нема вже тіеі пари, – але ви розумієте, яких я маю на увазі. Ви ж бачили, як гіпопотам лежить із відкритою пащею, а там бігае і колупаеться пташка – як шалений зубний гігієніст? А тепер уявіть те саме, тільки масштабніше й брудніше. Я б себе бридливим не назвав – але в мене ця сцена в трюмі викликала дрож: серед каналізації стоіть шерег монстрів, які мружаться від світла, – і ім роблять манікюр…

На Ковчезі панувала сувора дисципліна – із цього варто почати. То не було схоже на оцю дитячу версію з мальованого дерева, якою ви, мабуть, гралися в дитинстві: веселі звірята попарно визирають через поруччя з чистих і затишних відсіків. Не уявляйте собі такий середземноморський круіз, де сонно грають у рулетку і приходять вечеряти в парадному вбранні, – на Ковчезі тільки пінгвіни ходили у фраках. Не забувайте: то була небезпечна подорож – навіть при тому, що деякі правила були заздалегідь обумовлені. Не забувайте й що на борту в нас було ціле царство тварин: ви б тримали гепарда на відстані стрибка від антилопи? Неуникним був певний рівень безпеки, тож ми погодилися на подвійні засуви, перевірки в стійлах, комендантську годину вночі. Але, на жаль, були і покарання, і карцер. Хтось нагорі став одержимий збиранням інформації, а деякі з пасажирів погодилися стати донощиками. Мені прикро розповідати вам, що ябедництво інколи було аж надто поширене. Ковчег наш не був заповідником – бувало, що він нагадував скоріше плавучу в’язницю.

Ну, я розумію, що побутують різні версіі. У вашого виду е свій міф, багаторазово повторюваний, який і далі заворожуе серце кожного скептика; у тварин

натомість ходить багато своїх зворушливих міфів. Але ж вони не стануть розгойдувати човна, правильно? Адже тепер їх сприймають як героїв, це честь, тепер кожен іхній нащадок гордо відлічує свій рід просто від Ковчега. Їх було обрано, вони все витримали й вижили: для них нормально трохи прикрасити негарні епізоди, добре дещо забути. Проте я таких моральних обмежень не маю. Мене ніхто не обирав. Власне, як і деякі інші види, нас, скажемо прямо, забракували. Я переховувався на судні; я теж вижив; я не був спійманий (а сісти на Ковчег було не легше, аніж висісти); і я успішно існую донині. Я дещо відокремлений від решти тваринної спільноти, яка й сьогодні інколи влаштовує ностальгійні зустрічі в пам’ять про ті події: навіть існує «Клуб моряків» для видів, які ніколи не потерпали від морськоі хвороби. Коли я згадую Плавання, то не відчуваю за собою жодного обов’язку; вдячність не замилює мені очей. Моім словам можете вповні довіряти.

Ви вже, мабуть, здогадалися, що Ковчег – це не одне-едине судно? Так ми назвали всю флотилію (ну хіба ж можна вмістити все царство тварин у простір завдовжки якихось триста ліктів?). Дощ ішов сорок днів і сорок ночей? Ну звичайно ні – інакше то було б типове англійське літо. Ні, дощі йшли приблизно півтора року, наскільки я пам’ятаю. Вода стояла на землі сто п’ятдесят днів? А чотири роки не хочете? Ну і так далі… У вашого виду завжди були невиліковні проблеми з датами. На мою думку, це все від вашого химерного захоплення числами, кратними семи.

Спочатку Ковчег складався з восьми суден: галеон Ноя, який тягнув за собою судно з припасами, далі чотири менші кораблі, капітанами на яких були сини Ноя, а позаду – на безпечній відстані (адже вся родина мала забобонний страх перед хворобами) – корабель-шпиталь. Восьмий корабель короткий час був загадкою – швидкий невеликий шлюп, з вигадливими оздобами із сандалу на кормі; він запопадливо тримався близько до ковчега Хама. Опинившись із підвітряного боку від нього, можна було почути дивні аромати; іноді вночі, коли буря стихала, звідти долинали весела музика й регіт – нас ці звуки дивували, адже нам видавалося, що дружини всіх Ноевих синів безпечно сидять у каютах на кораблях при чоловіках. Але це запашне, смішливе судно не було надто міцним: його потопив раптовий шквал, і кілька тижнів по тому Хам ходив понурий.

Наступним пропав корабель із запасами – у тиху ніч, коли на небі не було видно зірок, а сторожа задрімала. Уранці за Ноевим кораблем уже тягнувся тільки шмат товстого каната, погризений якоюсь істотою з гострими зубами й умінням

міцно вчепитися в мокру мотузку. По цій події винних було суворо покарано – ще б пак, то, певне, був перший випадок, коли якийсь вид утік із корабля. Незабаром ми втратили й шпиталь. Подейкували, що ці дві події якось пов’язані, що дружина Хама – особа не надто спокійна – вирішила помститися тваринам. Напевне, весь її запас вишиваних простирадл пішов на дно разом з іншими запасами. Але доведено це не було.

А найгіршою була втрата Вараді. Хама з Симом і третього, на літеру «Я», ви знаете, а Вараді ж ні, правда? Він був наймолодшим і найсильнішим із Ноевих синів – звичайно, це не додавало йому загальної любові в сімействі. Мав він і почуття гумору – чи принаймні багато сміявся: у вашого виду зазвичай це головний вияв того. Так, Вараді завжди був веселий. Можна було часто побачити, як він походжає по шканцях із папугами на плечах, лагідно поляскуе по крупах чотириногих, а ті весело ревуть у відповідь; та й казали, що на його ковчезі панувала значно менша тиранія, ніж на решті. Але сталося те, що сталося: одного ранку ми прокинулися й побачили, що корабель Вараді зник з виднокраю – а з ним і п’ята частина тваринного царства. Вам би, певне, сподобався симург зі срібною головою і павичим хвостом, тільки от птах, який гніздився на Дереві Пізнання, був захищений від хвиль не краще, аніж смугаста полівка. Старші брати Вараді пояснювали це тим, що той погано керував кораблем; казали, що Вараді забагато часу приділяв братанню з тваринами, навіть натякали, що це Бог насправді його покарав за якийсь загадковий переступ, вчинений у дитинстві – у вісімдесят п’ять років. Але хоч що насправді стояло за зникненням Вараді, для вашого виду то була тяжка втрата. Його гени стали б вам у великій пригоді.

Наскільки відомо нам, уся ця історія з Плаванням почалася, коли всім було сказано з’явитися в певному місці в певний час. Тоді ми вперше почули про ці плани. Яка політика за ними стояла – ми не знали. Гнів Бога на власне творіння був новиною для нас – він захопив нас зненацька. Ну вже на нас ніякої вини не було (ви ж не вірите в цю історію зі зміем, правда? То був просто наклеп Адама, звичайна антипропаганда), але наслідки виявилися все одно тяжкими: кожен вид мав бути стертий з лиця землі, крім одної здатної до розмноження пари, – і та пара мала перебути морське ув’язнення під орудою старого питущого негідника, якому пішло вже сьоме століття.

Отже, новина пішла між звірів – але, що характерно, ніхто нам не сказав правди. Ви ж не гадаете, що поблизу палацу Ноя (він же не був бідняком!) жили підхожі екземпляри всіх видів Землі? Ну що ви, я благаю. Ні, всім було дано наказ

поширити новину та обрати з-поміж себе найкращу пару, котра й мала з’явитися до палацу. А оскільки загальноі паніки ніхто не бажав, то новина звучала так: оголошуеться конкурс пар, щось ніби змагання в красі, розумі, вірності до гробу тощо – і майбутнім конкурсантам було сказано з’явитися до брами Ноевого палацу протягом певного місяця. Почати з того, що не всі істоти були охочими до конкурсів, так що прийшли найбільш пролазливі. Деякі тварини, яким бракувало кебети прочитати між рядків, розважили, що розкішний морський круіз на двох (усе включено) ім не надто й треба, дякуемо красненько. Та й Ной зі своіми не надто зважав, що деякі види певний час року перебувають у сплячці, не кажучи про більш очевидну річ: деякі істоти пересуваються повільніше за інших. Ось, наприклад, жив тоді дуже спокійний, безтурботний лінивець – дивовижноі витонченості створіння, я готовий засвідчити особисто – який і з дерева навіть злізти не встиг, як його накрила хвиля Божого гніву. І як ви б це назвали: невже природним добором?! Та це непрофесіоналізм!

Та й організовано все було, по правді, через пень-колоду. Ной із будівництвом ковчегів відставав (майстри помітили, що для них на борту особливих місць не передбачено, і це погано позначилося на процесі); отже, тварин добирали не надто уважно. Скидалося на те, що все робилося так: прийшла перша-ліпша нормального вигляду пара – кивнули, впустили. На родовитість ніхто ані найменшоі уваги не звертав! Ну і, звісно, хоча оголошувалося, буцімто беруть по одній парі кожного виду, але коли дійшло до діла… декого просто НЕ ХОТІЛИ БАЧИТИ НА БОРТУ. Наприклад, нас – тому ми й пробралися на Ковчег таемно. Ну й доволі багатьом тваринам, котрі мали законні підстави вважатися окремим видом, було відмовлено: мовляв, ні, пара таких у нас уже е. Ну і що, що у вас більше смужок на хвості чи грива на хребті пухнаста росте, – такі в нас уже е. Вибачте.

Були прекрасні створіння, які прийшли без пари, – і іх не пустили. Були сім’і, які відмовилися залишати дітей і воліли загинути разом; були медогляди, часто брутальні; і всю ніч навколо Ноевого будівництва стояв плач недопущених. Можете уявити собі атмосферу, коли стало відомо, для чого, власне, проводилось оце загадкове змагання. Деякі благородніші види просто розвернулися й пішли назад, до лісу, не згодні виживати за принизливих умов, які ім пропонували Бог і Ной, ладні краще загинути у хвилях. Про риб звучало багато грубих і заздрісних слів, амфібіі виразно пишалися, птахи вчилися якомога довше триматися в польоті. Деяких мавп бачили за спробами збудувати якісь своі грубі плоти. Одного тижня в Таборі Обраних стався масштабний випадок харчового отруення – від чого з менш стійкими видами довелося починати все спочатку.

Іноді Ной і його сини впадали в якусь істерику. Це не поєднується з вашими відомостями? Вам весь час навіювали, що Ной був мудрецем, праведним і богобоязним, а я тут описав вам його як істеричного пияка і взагалі малосимпатичну особу? Ці два погляди не такі вже й непоєднувані. Висловлюся так: Ной був нехороший чоловік – але бачили б ви всіх решту! Для нас не було великим дивом, що Бог вирішив почати з чистого аркуша; тільки от геть не розумію, чого він вирішив зберегти бодай кого-небудь із цього виду, який вдався не надто схожим на свого творця.

Іноді Ной був просто на межі. Будівництво затримувалося, будівельників треба було шмагати, навколо отаборилися сотні нажаханих тварин, а коли мають початися дощі, не знав ніхто. Бог йому навіть дати не назвав. Щоранку ми дивилися на хмари: чи дощ прийде, як завжди, із західним вітром, чи Бог пошле свою зливу з якогось іншого, більш рідкісного боку? Хмари купчились, і разом з ними назрівав бунт. Деякі з недопущених хотіли захопити Ковчег і врятуватись, інші хотіли взагалі його знищити. Більш метиковані тварини схилялися до того, щоб запровадити інші принципи добору, засновані на розмірах і користі, а не просто на кількості – але Ной зверхньо відмовився їх слухати. Він був чоловік із власними теоріями і чужих не хотів.

Коли флотилія була майже завершена, її доводилося стерегти цілодобово. Спроб таємно пробратися на борт було безліч. Якось виявили, що один з будівничих намагався вирубати для себе криївку в нижчих ярусах судна-складу. Від деяких картин сльози наверталися: молодий лось висить на поруччі ковчега Сима, птахи кидаються на захисну сітку, натягнуту навколо судна, – і так далі… Незаконних пасажирів, якщо виявляли, страчували на місці – але ці видовища все одно не спиняли відчайдушних. З гордістю повідаю вам, наш вид потрапив на борт без хабарів і насильства – просто ми були не такі помітні, як той лось. Як нам вдалося? Наші батьки були істоти далекоглядні. Коли Ной із синами грубо обшукували тварин, що підіймалися по трапу, засовуючи свої шорсткі руки під особливо густу шерсть і проводячи найдавніші й найменш гігієнічні обстеження простати, ми вже були поза іхнім полем зору на борту. Один тесля заніс нас на ковчег, сам про те не знаючи.

Два дні вітер віяв одночасно з усіх боків, потім пішов дощ. Потоки води ринули з неба, аби змити з лиця землі все порочне. Краплі завбільшки з голубине яйце розліталися на палубі. Обрані представники кожного виду були переведені з Табору Обраних на свої місця на відповідних ковчегах – на вигляд це скидалося на якесь примусове масове весілля. Після того люки було задраєно, і ми стали

звикати до темряви, тісноти й смороду. Та спочатку це нам було доволі байдуже – так ми тішилися, що живі. Дощ лив і лив, час від часу переходячи в град, який торохтів по дошках. Іноді знадвору до нас долинав гуркіт грому, іноді – ячання покинутих тварин. Згодом крики майже стихли: ми зрозуміли, що вода підіймається.

Урешті настав той довгоочікуваний день. Спочатку ми гадали, що це останні з товстошкірих – чи то намагаються прорватися на Ковчег, чи перекинути його. Але ні: це судно загойдалося на хвилях і почало підійматися з підпор. Якщо мене спитати – то в Плаванні це був момент загального піднесення: відчуття братерства між пасажирами і вдячності до людей лилося рікою, як вино на Ноєвому столі. А потім… та, мабуть, тварини просто наівно довірилися Ноєві і Богу.

Навіть до того, як вода піднялась, уже з’явилися підстави для занепокоєння. Я розумію, що ваш вид дивиться на наш світ зверхньо, вважає його сповненим канібалізму та обману (хоча, мабуть, визнаєте, що цим він радше подібний до світу людей, аніж відмінний). Але серед нас завжди панувало почуття рівності. Ну так, звісно, ми імо одне одного, і так далі: слабші види добре знають, що буде, якщо перейти дорогу більшій і голодній істоті. Але ми визнаємо це за звичайний стан справ. Те, що одна тварина може вбити іншу, не робить ії вищою – тільки небезпечнішою. Мабуть, вам це складно усвідомити, але серед нас пануе взаемоповага. Їсти когось не означае його зневажати, а бути з’іденим не е для жертви – і ії родичів – підставою особливо захоплюватися хижаком.

Ной – чи то Бог Ноя – усе це змінив. Якщо у вас було Гріхопадіння, то було воно і в нас. Тільки нас на це штовхнули. Спершу ми це помітили, коли формувався Табір Обраних. Казали, що, мовляв, усіх по парі – це було правдою (і, як ви розумієте, мало під собою розумні підстави); але це була не вся правда. У Таборі ми почали помічати, що кількість деяких істот парою не обмежувалася – іх було сім (знов-таки, ця одержимість сімками). Спочатку ми подумали, що додаткові п’ять – такі собі дублери на випадок хвороби когось із основноі пари. Але тут і почало доходити до нашого розуміння: Ной – чи то Бог Ноя – ділив створінь на дві групи: чисті й нечисті. Чистих істот брали на Ковчег по сім, а нечистих – по двое.

Як ви розумієте, багато хто був глибоко ображений дискримінаціею у ставленні Бога до тварин. Справді, спочатку й чистим істотам було за це незручно; вони розуміли, що нічим особливим не заслуговують на таку честь. Тільки от

«чистота», як вони невдовзі зрозуміли, виявилася не зовсім щастям. «Чистота» означала придатність у їжу. Сім тварин ішли на борт – але життя п’ятьох із них закінчувалося на камбузі. Тож честь ім була зроблена вельми специфічна. Але принаймні це означало найвигідніші місця до моменту ритуального забиття.

Іноді мені ця ситуація здавалася кумедною, і я, парія, давав волю сміху. Однак серед тих видів, які сприймали себе серйозно, здійнялися всілякі хитромудрі заздрощі. Свині були не проти, оскільки за вдачею не мали особливих суспільних амбіцій, а от деякі інші види сприйняли те, що їх назвали «нечистими», як особисту образу. І слід зазначити, що система – принаймні в такому вигляді, в якому її розумів Ной, – була доволі безглузда. От спитати, що такого в жуйних тваринах з роздвоєними копитами? Чому верблюд і кролик отримують статус другосортних істот? Чого ділити рибу на ту, яка має луску, і ту, яка не має? Лебідь, пелікан, чапля, одуд – чи ж вони не одні з найпрекрасніших видів? А проте їм знаку чистоти надано не було. Навіщо засмучувати мишей і ящірок – у них і так багато неприємностей, як ви розумієте, – і ще дужче підривати їм самооцінку? Якби ми тільки могли бодай трохи осягнути, яка за тим стоїть логіка – чи якби Ной краще нам усе пояснив! Але він лише сліпо виконував наказ. Як вам ще не раз буде нагадано, Ной був такий Ной – дуже богобоязний чоловік; а з огляду на характер Бога, він обирав лінію найменшого спротиву. Однак якби ви чули, як плакав річковий рак, як похмуро й здивовано нарікав омар, який сором і смуток пережив лелека, – то зрозуміли б, що все між нами незворотно змінилося.

Також було ще одне невелике ускладнення. Через якийсь нещасливий збіг наш вид провів на корабель рівно сімох своїх представників. Ми не лише потрапили туди незаконно (на що дехто ображався), не тільки були нечисті (за що нас дехто вже почав зневажати), а ще й наче кепкували з чистих і законних пасажирів, наслідуючи іхне священне число. Ми швидко вирішили не називати нашої справжньої кількості й ніколи не з’являлися в тому самому місці всі одночасно. Ми розвідали, в яких частинах судна до нас ставляться доброзичливіше, а в які краще не потикатися.

Тож ви бачите, від самого початку то була невесела флотилія. Дехто з нас оплакував залишених за бортом; інші смутилися своїм статусом; треті, хоча номінально й ушановані найменуванням чистих, обгрунтовано тривожилися, що потраплять у піч. А на довершення цього – над нами був Ной і його сім’я.

Не знаю, як би вам краще розповісти про це, але Ной не був хорошою людиною. Я розумію, що сама думка про це неприємна й незручна, адже ви – його нащадки, але так воно вже було. Він був страховиськом – набундюченим патріархом, який півдня запобігав перед Богом, а другі півдня зривав на нас злість. У нього була палиця з соснового дерева, якою… ну, в деяких тварин досі смуги лишилися. Страх робить гідні подиву речі. Мені казали, що у вашого виду від сильного стресу волосся може за лічені години побіліти; на Ковчезі наслідки страху були ще більш разючі. Наприклад, була пара ящірок, які, чуючи лише стукіт Ноевих дерев'яних сандаль, коли він починав спускатися сходами в трюм, просто змінювали колір. На власні очі бачив: іхня шкіра втрачала природне забарвлення й зливалася з тлом. Ной зупинявся перед іхнім відсіком, на мить загадавшись, чому він порожній, а тоді йшов далі. Коли його кроки стихали, нажахані ящірки починали поволі набувати нормального кольору. Після Ковчега, вочевидь, ця штука не раз ставала ім у добрій пригоді – але почалась вона з хронічної реакції на «Адмірала».

Із північними оленями картина була складніша. Вони завжди були тривожні, але річ була не просто в страху перед Ноем, а в чомусь глибшому. Ви ж знаете, що деякі тварини мають дар передбачення? Навіть ви змогли це помітити, тисячоліттями спостерігаючи інші звички. «Погляньте, – кажете ви, – корови на пасовищі посідали: це на дощ». Звісна річ, це все значно тонше, ніж вам може здатись, і річ зовсім не в тому, щоб ми відігравали роль дешевих флюгерів для людей. Коротше кажучи, північних оленів тривожило щось більше, ніж страх перед Ноем, химерніше за просто неврастенію, щось… віддаленіше. Вони пітніли у своєму стійлі, нервово іржали, коли на них накочувалися хвилі жару й задухи; били копитами в перегородки з соснового дерева, хоча навколо не було жодної помітної небезпеки – і потім нічого небезпечного не спостерігалось, – але в присутності Ноя поводилися доволі стримано. Тільки от північні олені щось передчували. Неначе хотіли застерегти: ви думаете, зараз найгірше? Не сподівайтеся. Та навіть олені чітко окреслити свою тривогу не могли. Щось віддалене, серйозне… у далекій перспективі.

Решта з нас, цілком зрозуміло, значно більше турбувалися близькими перспективами. Наприклад, із хворими поводилися безжально. Це не лікарня, раз у раз нагадувало нам начальство; хворобам і симулянтам тут не місце. Таке очікування навряд чи було справедливим чи реалістичним. Але розумна тварина радше втримувалася від того, щоб сказати, що хворіє. Мінімальний вияв корости – і не встигнеш показати язик для огляду, як ти вже за бортом. Ну а далі, як гадаете, що чекає на вашу половинку? Яка користь від половини пари? Ною аж ніяк не була властива сентиментальність і бажання дати овдовілій істоті

спокійно дожити віку.

Поставмо питання по-іншому: як ви гадаете, чим харчувався Ной із родиною на Ковчезі? Нами, звісно. Я що хочу сказати: якщо ви зараз поглянете на царство тварин, то ви ж не вважатимете, що тільки оці раніше й були на світі? Чимало тварин були приблизно такі, як зараз, потім розрив, а потім знову багато тварин приблизно однакового вигляду? Я знаю, у вас щодо цього е якась своя теорія: щось про вплив середовища, успадковані навички, тощо, тощо – але пояснення тут значно простіше, ніж якісь стрибки в спектрі творіння. Одна п’ята видів Землі зникла з ковчегом Вараді; а інші відсутні ланки поів Ной зі своїм кагалом. Як е – з’іли. Наприклад, була в нас пара арктичних сивок – дуже красиві птахи. Коли вони з’явилися на борту, оперення в них було строкате, синьо-коричневе. Через кілька місяців у них почалася линька. Це нормальний процес. На зміну літньому пір’ю прийшло біле, зимове. Звичайно, ми не були в північних широтах, то практичної необхідності в цьому не було; ну але ж Природу не спиниш, правильно? Ноя теж ніхто зупинити не міг. Щойно сивки побіліли, він вирішив, що вони хворі, й, уважно дбаючи про здоров’я решти екіпажу та пасажирів, зварив іх і подав із гарніром з водоростей. Він був багато в чому невігласом, а орнітологом і поготів не був. Ми склали ціле клопотання й пояснили деякі моменти щодо линьки й усього такого. Врешті-решт, до нього, здається, дійшло. Але арктичних сивок повернути вже було неможливо.

Звичайно, на тому все не скінчилося. З точки зору Ноя і його родини, ми були просто плавучим рестораном. І чисті, й нечисті опинялися на іхньому столі: спочатку обід, потім побожність – так тут було заведено. І ви просто уявити не можете, без якого біорозмаіття залишив вас Ной. Точніше, ви можете, адже саме це ви й робите – уявляете. Усі ці міфічні істоти, про яких снили поети минулих століть, – гадаете, іх гарно придумали, або ж то були домальовані тривожні образи, краем ока помічені в лісі після занадто гарного обіду на полюванні? На жаль, усе значно простіше: іх зжер Ной із родиною. На початку Плавання, як я казав, у трюмі в нас була пара бегемотів. Я практично й не бачив іх, але чув, що то були потужні звірі. Але Хам, Сим і отой, на букву «Я», схоже, на сімейній раді висунули пропозицію, що якщо е слони й гіпопотами, то без бегемотів можна обійтися; та й – практичний і принциповий аргумент – дві такі здоровенні туші забезпечать родину Ноя харчами надовго.

Звісно, усе не було так просто. За кілька тижнів почалися скарги на те, що скільки, мовляв, можна істи лише бегемотину, тож – просто для різноманітності – під ніж ішли деякі інші види. Час від часу винувато кивали в бік нераціонального

господарства, але точно вам скажу: наприкінці плавання в трюмі ще лишалося чимало солоної бегемотини.

Та сама історія і з саламандрою. Справжня саламандра, скажу я вам, – то не пересічного виду тварина, яка зараз існує під тією самою назвою; наша саламандра жила у вогні. То була єдина істота у своєму роді, без сумніву; але Хам чи то Сим раз у раз кивали на те, що корабель дерев'яний, а ризик завеликий – так що обох саламандр і печей, у яких вони мешкали, довелося позбутися. Також зникли й карбункули – просто через те, що Хамова дружина почула якусь нісенітницю, ніби в них у черепі є коштовний камінь. Вона завжди полюбляла наряджатися, ця Хамиха. Тож вони спіймали карбункула й відрубали йому голову, розітнули череп – і нічого там не знайшли. «Може, камінь є в черепі самиці?» – припустила жінка Хама. Тож голову розрубали й самиці – і так само нічого не знайшли.

Наступне своє припущення висловлю доволі обережно, але відчуваю, що мені потрібно це сказати. Іноді ми підозрювали, що за вбивствами, які й далі тривали, стоїть певна система. Безумовно, вбивств було більше, аніж необхідно для суто гастрономічної мети, – і набагато більше. Крім того, з деяких знищених видів особливої поживи й не було. Понад те, час від часу чайки розповідали нам, що бачили, як із корми скидали туші, на яких було ще вдосталь м'яса. Ми почали підозрювати, що Ною з його кагалом деякі тварини заважали просто своїм існуванням. Приміром, василіски доволі швидко були викинуті за борт. Ну звичайно, на вигляд вони були не надто симпатичні, але маю обов'язок відзначити: під цією лускою м'яса було в них небагато, та й не були птахи на той час хворі.

Власне, коли ми пригадали цю подію, то почали вловлювати закономірність – і ця закономірність почалася з василіска. Якщо я вам опишу чотириногого півня зі зміїним хвостом, скажу, що вигляд у нього був страхолюдний, ще й він зніс кривобоке яйце, ще й доручив жабі його висиджувати, – ви зрозумієте, що то не було найпривабливіше створіння на Ковчезі. Але ж хіба в нього не ті самі права, що й у решти? За василіском настала черга грифона, за грифоном – сфінкса, за сфінксом – гіпогрифа. А ви, мабуть, гадали, що всі вони – витвори бурхливої фантазії? Аж ніяк. І що, на вашу думку, в них спільного? Усі вони – мішанці, химери. Ми гадаємо, що саме Сим – хоча це міг бути й Ной – мав пунктик щодо чистоти виду. Безглуздий, звичайно; як ми, бува, казали між собою, якщо поглянути на Ноя з жінкою, на іхніх трьох синів із жінками, то одразу можна збагнути, яка генетична мішанина пануватиме серед людей. То чому вони так

затялися проти мішаних видів?

Ну а історія з единорогом була найпечальнішою. Після неі ми кілька місяців були пригнічені. Як завжди, ходили всілякі огидні чутки: мовляв, Хамова жінка використовувала його ріг із непристойною метою – звичайне посмертне очорнення вдачі істоти, до якого влада зазвичай вдається; але від такого нам ставало ще гірше. Без сумніву, Ной ревнував і заздрив. Ми всі з захопленням дивилися на единорога, і «Адмірал» цього не витримав. Ной – який сенс приховувати правду? – був чоловік недобрий, смердючий, віроломний, заздрісний і боягузливий. Навіть моряк із нього був такий собі: коли хвилі були сильні, він ховався у своїй каюті, падав на койку з соснового дерева і вставав лише за тим, щоб поблювати в тазик із соснового дерева: міазми було чути навіть ярусом нижче. Ну а единоріг був сильний, чесний, безстрашний, бездоганно чистий і переносив хитавицю, як справжній моряк. Колись у шторм жінка Хама послизнулася біля поруччя й ледь не впала за борт. Але единоріг – якому загальна популярність виборола право вільно ходити судном – підбіг і зачепив рогом іі довгий плащ, пришпиливши його до палуби. І красно ж йому віддячили за цей хоробрий учинок – Ноі зварили з нього рагу на річницю початку Плавання. Даю слово честі – я особисто розмовляв із підсоколиком, який ніс теплий казанок на ковчег Сима.

Можете мені не вірити, звісно, але що пишуть у ваших архівах? Ось, приміром, історія з наготою Ноя – пам’ятаете таке? Це сталося вже після Висадки. Ной, що й не дивно, став ще більш самовдоволений, адже він врятував людський рід, забезпечив успіх своїй династії, уклав офіційну угоду з Богом – і останні триста п’ятдесят років життя вирішив не напружуватися. Він заснував селище (яке нині у вас зветься Архурі) біля підніжжя гори і цілими днями вигадував собі нові регалії й титули: Святий Лицар Бурі, Повелитель Штормів і таке інше. У вашому священному тексті сказано, що у своему маетку він завів виноградник. Ха! Тут навіть зовсім простак може правильно розшифрувати евфемізм: він безперестанку пиячив. Одного вечора, після особливо бурхливого узлиття, він, щойно роздягнувшись, упав як підкошений просто на підлогу спальні – явище не виняткове. Хам і брати саме проходили повз його «шатро» (вони й далі називали своі палаци все тим самим ностальгійним кочівницьким словом) і зайшли поглянути, чи іхній батько-алкоголік не завдав собі якоі-небудь шкоди. Хам увійшов у його покій – і… ну, голий шістсотп’ятдесятизчимосьлітній дядько, який у п’яному ступорі валяється на підлозі, – видовище не надто естетичне. Хам учинив пристойно, по-синівськи: сказав братам накрити батька. На знак поваги – хоча вже навіть тоді цей звичай застарівав – Сим і отой, на букву «Я», зайшли до батькової спальні спиною вперед і примудрилися покласти його в ліжко,

не поглянувши на ті його репродуктивні органи, які чомусь у вашого виду викликають почуття сорому. Учинок з усіх боків шанобливий і доброчесний, сказали б ви. І як же зреагував Ной, коли прокинувся з лютим похміллям від молодого вина? Прокляв сина, який його знайшов у непритомному стані, і проголосив, що всі діти Хама мають стати слугами родин тих двох братів, які зайшли до його кімнати дупами вперед. І де тут глузд? Ваше пояснення я вгадаю: на рішення чоловіка вплинув алкоголь, і його варто пожаліти, а не засуджувати. Може бути, може бути. Але я вам одне скажу: я бачив його на Ковчезі.

Ной був здоровенний чоловік – завбільшки з горилу, чим іхня подібність і обмежувалася. Капітан флотилії – протягом Плавання він підвищив себе до адмірала – був негарною старою істотою, незграбною і байдужою до особистої гігієни. Він навіть не міг шерсті до ладу виростити будь-де, крім як навколо обличчя; решту тіла він прикривав шкурами інших видів. Якщо поставити його поруч із горилою, то одразу стане видно, котре створіння досконаліше: одне зграбне в рухах, надзвичайно сильне й від природи вдатне звільнятися від паразитів. На Ковчезі ми без кінця гадали, як же Бог обрав собі за протеже людину, коли навколо стільки більш очевидних кандидатів. Більшість інших видів були значно вірніші. От якби він підтримав горил, то сумніваюся, що вони вчинили б і половину тих переступів, що люди – може, тоді й Потоп би не знадобився!

Ну а як він смердів… Одна річ – мокре хутро тварин, які з гордістю його доглядають; але сира, з кристалами солі, занехаяна шкура, що звисає з шиі неакуратноі істоти, якій вона не належить, – то зовсім інше. Навіть коли наставали тихіші часи, Ной, кажуть, не просихав (я переказую слова птахів, гідних довіри). Сирість і буря всюди ходили з ним, наче якийсь сороміцький спогад чи прикмета гіршоі погоди.

У подорожі були й інші небезпеки, окрім можливості стати обідом. Узяти, приміром, наш вид. Щойно ми потрапили на борт і зачаілися, ми, скажемо прямо, непомалу запишалися. Адже, як ви розумієте, це все відбувалося задовго до появи шприців зі спиртовим розчином карболки, до креозоту, солей нафтенових кислот, пентахлорофенолу, бензолу, парадихлорбензолу та ортодихлорбензолу. Ми, на щастя, не зустрічалися з жуками родини Cleridae, з кліщами роду Pediculoides, а також із осами-паразитами родини Braconidae. Але був у нас іще один ворог, і то з залізною витримкою – час. Що як він нас невідворотно змінить?

Для нас стало серйозним застереженням, коли ми зрозуміли, що діється з нашими свояками – точильниками xestobium rufo-villosum. Ця історія спричинила справжню паніку. То було вже ближче до кінця Плавання, у спокійніші часи, коли ми просто пересиджували день за днем, чекаючи Божої ласки. Посеред ночі, коли Ковчег затих і всюди запала тиша – така густа й рідкісна, що всі тварини завмерли й прислухалися, ще дужче ії поглибивши, – на свій подив, ми почули цокотіння xestobium rufo-villosum. Чотири-п’ять далеких клацань, потім пауза – і відгук з іншого боку. Ми – стримані, обережні, не помічені, але насторожені anobium domesticum – вухам власним не повірили. Те, що яйце стає личинкою, личинка – лялечкою, лялечка – дорослою істотою – то неуникний закон нашого світу: на лялькування нема дорікання. Але що наші свояки, які саме стали дорослими, взяли та й обрали цей момент – от саме цей! – щоб демонструвати свою любовну жагу, було майже неймовірно. Ми тут посеред бурхливого моря, щодня під загрозою повного зникнення, а xestobium rufo-villosum, бачте, припекло паруватися! Напевне, то була просто невротична реакція перед страхом винищення чи щось таке. А проте…

Один з Ноевих синів вийшов подивитися, що там за звуки, коли наші свояки, безнадійно демонструючи свої еротичні наміри, ритмічно вгризалися в стінки своіх нір. На щастя, нащадок «Адмірала» мав дуже приблизне уявлення про царство тварин, довірене його родині, тож сприйняв ритмічне клацання за рипіння корабельних дощок. Невдовзі здійнявся вітер – xestobium rufo-villosum могли цілком безпечно демонструвати свої поривання. Але після цієї пригоди ми всі стали поводитися значно обережніше. Anobium domesticum сімома голосами «за» при жодному «проти» ухвалили рішення не лялькуватися до Висадки.

Варто відзначити, що з Ноя і за погоди, і за негоди моряк був такий собі. Його обрали не за навігаційні вміння, а за побожність. У шторм користі з нього було мало, та й у спокійному морі не більше. Як я можу оцінювати? Знов-таки, переказую, що казали птахи – ті, які тижнями можуть триматися в повітрі, ті, які безпомилково знаходять шлях на інший кінець світу за допомогою навігаційних систем, таких самих докладних, як і винайдені вашим видом. І ці птахи казали, що Ной не знає, куди пливе, – тільки вихваляється й молиться. То діло нехитре, правда? Під час бурі йому треба було рятуватися, тікаючи з епіцентру шторму; за доброї погоди – дбати, щоб ми, дрейфуючи, не надто відхилялися від курсу і врешті не сіли на мілину в якій-небудь безживній Сахарі. Найкраще, що можна сказати про Ноя, – це те, що він пережив бурю (хоча уникати мілин і рифів йому не доводилося, що полегшувало завдання) і що коли вода нарешті відступила, ми не опинилися в самій середині якогось великого океану. Коли б таке сталося, ніхто не знає, як довго нас носило б морем.

Звісно, птахи пропонували Ноєві свою допомогу з навігацією – але він був занадто гордий. Він дав їм трохи дрібних розвіддоручень – вистежувати коловороти й смерчі, а скористатися іхнім справжнім мистецтвом відмовився. Він також відправив кілька видів на певну смерть, пославши їх подивитися, що видно з висоти, у жахливу погоду – тоді як вони не були здатні це зробити. Коли Ной відіслав виючих гусей на розвідку в дев'ятибальний шторм (а ці птахи справді видавали неприємні звуки, особливо тоді, коли лаштуешся спати), буревісники зголошувалися летіти замість них. Але пропозицію було відхилено – і на тому виючим гусям настав кінець.

Ну хай уже, хай – були в Ноя й свої чесноти. Він був живучий – не лише з огляду на Плавання. Також він розкрив таємницю довголіття, яку ваш вид потім втратив. Але хорошим чоловіком він не був. Чи ви знаете, як він протягнув під кілем осла? У вас це де-небудь зафіксовано? Це було на Другий рік, коли відбулося деяке послаблення режиму, і окремим групам пасажирів дозволили спілкуватися між собою. Ну от Ной зловив осла, коли той намагався заскочити на кобилу. Ох «Адмірал» тоді й розійшовся, ганьблячи того віслюка і просторікуючи, що подібний союз до добра не доведе, – що підтвердило нашу теорію про ваш страх перед гібридами, – і заявив, що показово покарає розпусника. Ослові зв'язали копита, кинули за борт у бурхливе море й витягли з другого боку судна. Більшість із нас пояснили це елементарними ревнощами. Що дивовижно – так це те, як свою кару сприйняв осел. Ви ж знаете, який вони витривалий народ. Коли віслюка витягли на палубу, він був у жахливому стані. Вуха в нього обвисли, як два листки слизьких водоростей, а хвіст – як промокла мотузка. Кілька тварин, які й без того не були фанатами Ноя, зібралися навколо осла, і козел (по-моему, то був він) штовхнув покараного в бік, перевіряючи, чи той живий. Віслюк розплющив око, поглянув на стурбовані писки навколо і промовив: «Ну отепер я знаю, як воно – бути тюленем!» Нічогенько пожартував у таких обставинах! Але, скажу я вам, ми тоді ледь не втратили один вид!

Гадаю, правда, загалом Ной тут не дуже й винен. Я про те, що такий Бог – тиранічний приклад для наслідування. Ной нічого не міг зробити, не замисливши спочатку, що на це подумає Він. Спробуй поживи так… Весь час озиратися, чи можна, – хіба це по-дорослому? А молодістю Ной виправдовуватися вже аж ніяк не міг. Дядько сьому сотню розміняв, як у вашому виді, певне, сказали б. За шістсот із гаком років можна було б набути деякої гнучкості мислення, здатності подивитися на речі з різних боків. Де там! От, скажімо, взяти будівництво Ковчега. Що він робить? Будує з соснового дерева. Соснове дерево? Навіть Сим заперечував, але от ні – так він вирішив, так

і зробить. Від факту, що соснового дерева навколо росте мало, він відмахнувся. Без сумніву, він просто виконував вказівки начальства; але хай там як. Усякий, хто розуміється на дереві, – це я вам як спеціаліст кажу – міг би йому сказати, що незгірше б згодилося ще п’ять-шість порід – а то й краще; та й думка, щоб усе на кораблі робити з одного дерева, просто сміховинна. Кожній меті – свій матеріал, це всі знають. Ось вам, прошу, старий Ной у всій красі – ніякої тобі гнучкості. Лише один бік питання бачимо. Сантехніка з соснового дерева – ви чули взагалі про таке? Сміх та й годі.

Але це в нього, як я вже сказав, такий був приклад для наслідування. Що Бог подумає? Це питання завжди було в нього на вустах. У Ноевому поклонінні Богові було щось моторошнувате – зловісне, якщо ви розумієте, про що я. А таки він добре знав, чим і де поживитися; та й від самого того факту, що його обрано, що його рід стане единим на землі, вже можна з глузду з’їхати, еге ж? А його синкам – Хаму, Симу й отому, на букву «Я» – теж скромності не додалося. Походжали по палубі, як королі.

Розуміете, я одну річ хочу дати зрозуміти. Тут яка історія з Ковчегом? Ви, мабуть, досі вважаете, ніби Ной був таким собі давнім охоронцем природи, який зібрав тварин, бо хотів, аби вони не вимерли, що він не витримав би жити далі без жирафи, що робив це все заради нас. Аж ніяк! Він це зробив, бо йому було дано вказівку, ну й з власних, навіть цинічних, інтересів. Він же хотів мати що їсти, поки триватиме Потоп. За п’ять з половиною років від більшості городів і сліду не лишилося – хіба що рис розрісся. І більшість нас розуміла: для Ноя ми – лише один-два майбутні обіди, незалежно від кількості ніг. Не тепер, то колись, не ми, то наші діти. Як ви можете собі уявити, відчуття не з приемних. Ноїв Ковчег був охоплений параноєю і жахом. Хто наступний? Хто сьогодні не сподобається дружині Хама – з того завтра буде фрикасе. На що тільки не штовхає така непевність! Пам’ятаю, як пару лемінгів зловили дорогою до борту судна: вони казали, що хочуть з усім покінчити раз і назавжди, що не витримують такої напруги. Але Сим вчасно їх зловив і замкнув у ящику. Вряди-годи він знічев’я відкривав той ящик і махав усередині нього ножем. Такі ото в нього були жарти. Але якщо це не позначилося на психіці всього виду, то я дуже здивуюся.

І, звісно, після закінчення Плавання Бог офіційно затвердив Ноеве місце в харчовій піраміді. За покірність йому було дозволено їсти будь-кого з нас решту життя. То була якась частина іхньої конфіденційної домовленості. Якщо мене спитати – доволі пустопорожньої. Адже, усунувши з лиця землі всіх решту, Богові все одно лишалося мати справу з однією-единою родиною вірян, правда ж? Не

міг же Він йому сказати: «Ні, ви не дотягуете до стандарту!» Ной, мабуть, розумів, що може диктувати Богові свої умови (адже витягти ваш перший рід із Потопу, а потім позбутися його – то було б визнання провалу), і ми розсудили, що домовлено чи ні, а він би все одно нас ів. Ця так звана угода нам абсолютно нічого не давала, окрім смертного вироку. Ну так, нам дали одну маленьку поблажечку: Ною і його команді було заборонено істи будь-яких вагітних самиць. Від того навколо Ковчега, який уже пристав до суходолу, розгорнулася гарячкова активність, яка мала деякі химерні психологічні побічні наслідки. Ви ніколи не замислювалися про те, які причини в істеричної вагітності?

Це мені нагадує про історію з жінкою Хама. То все були чутки, і самі розумієте, звідки вони беруться. Дружина Хама не належала до найпопулярніших осіб на Ковчезі, і, як я вже казав, багато хто пов’язував з нею втрату корабля-шпиталю. Вона зберігала привабливість – на час Потопу їй було лише приблизно півтори сотні років, – але була лиха і гнівлива. Безумовно, вона командувала бідолашним Хамом. Ну а факти такі. Ось Хам, його дружина і двое дітей – тобто двое синів, які рахувались, їх звали Куш і Міцраім. На Ковчезі в них народився третій син Фут, а після Висадки – четвертий, на ім’я Ханаан. Ной і його дружина мали темне волосся і карі очі, так само й Хам з дружиною; ну й так само Сим, Вараді й отой, на букву «Я». І Куш був такий, і Міцраім, і Ханаан. А от Фут, який народився на Ковчезі, був рудий. Рудий і зеленоокий. Такими е факти.

На цьому ми залишимо гавань фактів і вийдемо в буремне море чуток (до речі, так висловлювався Ной). Сам я на ковчезі Хама не бував, так що просто безсторонньо переказую, що розповідали птахи. Основних версій було дві, і вибирати між ними залишаю вам. Пам’ятаете історію з теслею, який улаштував для себе криівку на кораблі-складі? Ну, то подейкували – хоча підтвердження в нас немае, – що під час обшуку помешкання дружини Хама був виявлений відсік, про який ніхто не мав і гадки. І на планах він також позначений не був. Дружина Хама стверджувала, що теж нічого про це не знае, однак там, кажуть, на гачку висіла ii спідня сорочка зі шкіри я?ка, а ретельний обшук виявив між дошками підлоги кілька рудих волосин.

Друга історія – яку теж без коментарів перекажу – ще більш делікатна, але оскільки стосуеться помітного відсотка вашого виду, то я вам ii повідаю. На ковчезі Хама пливла пара приматів – надзвичайно красиві й зграбні. По всьому було видно, що вони й дуже розумні, й чепурні, й мають виразні обличчя, просто-таки готові до мовлення. Також вони мали пухнасте руде хутро й зелені очі. Ні, цей вид уже не існуе – вони не пережили Плавання, а обставини іхньоі загибелі

на борту так до кінця й не з’ясовані. Щось ніби балка впала… Однак – дивний збіг – падіння балки знищило обох представників дуже спритного виду одночасно.

Офіційне пояснення, звісно, було зовсім інше. Не було ніяких таємних відсіків. Не було міжвидового кровозмішання. Балка, що вбила приматів, була величезна – вона також убила й пурпурового мускусного щура, двох карликових страусів і пару товстохвостих трубкозубів. Дивний вигляд Фута був Божим знаком – хоча тоді проникнути в його сенс не вдалося. Пізніше його значення з’ясувалося: то була ознака, що минула лише половина Плавання. Так що Фут вважався благословенною дитиною, а не причиною для тривоги чи кари. Саме так оголосив Ной. Бог прийшов до нього вві сні й сказав не підіймати руки на немовля, і Ной, оскільки був праведним чоловіком і не втрачав можливості про це нагадати, вчинив за вказівкою.

Не мені вам розповідати, що думки тварин щодо цієї ситуації розділилися. Наприклад, ссавці навідріз відмовилися вірити, що рудий зеленоокий примат вступав у плотський зв’язок із дружиною Хама. Правду кажучи, ми навіть про найближчих друзів не можемо точно сказати, що в них на душі, але ссавці були готові поклястися своїм ссавецтвом, що такого не було й не могло бути. Вони надто добре знали покійного й могли поручитися за його моральність і чистоплотність. Він навіть, натякали вони, був трохи снобом. А якщо припустити – лише припустити, – що йому хотілося трохи пригод, то навколо було чимало принадніших екземплярів, ніж Хамова дружина. Приміром, оті гарненькі жовтохвості мавпочки, яким покажи жменю мускатного горіха – і вибирай яку хочеш.

На цьому мое одкровення вже майже добігло кінця. Але розповідаю я вам це – зрозумійте мене правильно – по-дружньому. Якщо ви гадаете, що я роблю це з бажання посперечатися, то причина таких думок хіба що в безнадійному догматизмі вашого виду. Ви вірите в те, в що хочете вірити, і продовжуете в тому самому дусі. Ну й Ноеві гени, звісно. Безумовно, ними можна пояснити ваш дивний брак допитливості. От, приміром, ви так і не порушували такого питання щодо своеі давньоі історіі: а що ж сталося з вороном?

Коли Ковчег сів на верхівку гори (насправді все було не так просто, але зараз у деталі заглиблюватися не будемо), Ной відправив ворона і голубку подивитися, чи відступила з лиця землі вода. Ну і в тій версіі, яка дійшла до вас, ворон відіграе дуже малу роль: літае собі туди-сюди, як можна подумати, без особливоі

користі. А от із трьох польотів голубки зробили подвиг. Ми плачемо, коли вона не має на що сісти, ми радіємо, коли вона приносить на Ковчег листок оливи. Я розумію, ви піднесли цю пташку до символу. Але відзначу: ворон завжди стверджував, що оливу знайшов саме він, що він приніс листок на Ковчег; але Ной вирішив, що «краще» сказати, ніби дерево знайшла голубка. А от я особисто завжди був схильний більше вірити воронові, який, окрім усього іншого, має значно сильніші крила, ніж голубка; та й цілком у стилі Ноя (який знов-таки чинив, як його зверхник) було здійняти суперечку між тварин. Ноєві довелося заявити, ніби ворон, замість того щоб якнайшвидше повернутися зі звісткою про суходіл, вдав хворого, чи то помітили (хто? адже голубка, яку підвищили, ніколи б не опустилася до такого доносу), як він смакує падлом. Навряд чи я маю додавати, що ворон почувався зрадженим і ображеним таким моментальним переписуванням історії, а ті, хто має кращий слух, аніж я, кажуть, що й по сьогодні в його голосі чути печаль і розчарування. Ну а голубка аж надто запишалася з тієї миті, як ми зійшли на берег. Вона вже бачила себе на поштових марках і фірмових бланках.

Перед тим як було спущено трап, «Адмірал» звернувся до всіх тварин на Ковчезі – і його слова переказали пасажирам усіх інших ковчегів. Він подякував нам за співпрацю, вибачився за те, що пайки були невеликі, й пообіцяв, що якщо ми будемо зі свого боку виконувати домовленість, то він попросить у Бога для нас найкращої компенсації на майбутніх переговорах. Дехто з нас із сумнівом розсміявся на такі слова: адже ми пам’ятали жорстоко покараного осла, втрату шпиталю, винищення мішаних видів, смерть єдинорога… Було зрозуміло, що Ной просто робить хорошу міну; а робить він її просто тому, що відчуває: будь-який звір, що має глузд, ступивши на суходіл, бігом помчить у степ і в ліс. Він, вочевидь, намагався нас умовити не відходити далеко від свого нового палацу, про будівництво якого заразом і повідомив. Серед вигод такого місця проживання був безкоштовний водопій і підгодівля у важкі зими. Очевидно, боявся, що м’ясний раціон, до якого він звик на Ковчезі, зараз з усіх двох, чотирьох чи скількох там ніг розбіжиться, і Ной із родиною знову перейдуть на ягоди й горішки. На диво, декому з тварин пропозиція Ноя здалася справедливою: адже, зауважували вони, всіх він однаково з’їсти не здужає – так ото старих і хворих прибере. Тому деякі – варто відзначити, не найрозумніші – залишилися неподалік, чекаючи, доки збудується палац і вода потече, як вино. Свині, корови, вівці, ті з кіз, які були дурніші, кури… Ми їх попереджали, ну принаймні намагалися. Ми саркастично бурмотіли собі під ніс при них: «Посмажать чи зварять?» – але це не допомогло. Як я вже сказав, вони були не надто розумні й, мабуть, боялися повертатися до дикого життя; вони стали залежними від своєї в’язниці та її сторожа. Ну а в наступних поколіннях з ними

відбулася цілком передбачувана річ – вони стали просто тінями тих, ким були. Свині з вівцями, яких ви бачите сьогодні, порівняно з іхніми повними життя предками на Ковчезі нагадують зомбі. З них вибито іхню сутність, іхне нутро. А декому з них, як, приміром, індикам, після смерті, знущаючись, набивають нутро чим захочуть – а тоді смажать чи варять.

Ну і, власне, що Ной пообіцяв у своїй відомій Висадковій Угоді з Богом? Що він отримав за свої жертви й вірність свого роду (не кажучи вже про значно більші жертви з боку тваринного царства)? Бог сказав (так Ной якнайоптимістичніше виклав Його слова), що обіцяє більше не насилати Потопу, а на знак серйозності свого наміру Він сотворив для нас веселку. Веселку! Ха! Звичайно, не заперечу, це красиво – і ота, перша, яку Він зробив нам, яскраве, ясне півколо, під яким ще одне, блідіше, серед індигового неба, змусила чимало з нас підвести голови від пасовища. Ідею цього явища зрозуміти було нескладно: коли дощ неохоче поступився сонцю, цей блискучий символ щоразу після дощу нагадуватиме нам: дощ скінчився, Потопу не буде. А проте не так це вже й багато. І яка в неі законна сила? От спробуйте надати в суді як доказ веселку…

Розумніші тварини сприйняли запропоновані Ноем напівпансіонні обіцянки правильно – і помчали геть у поля й ліси, покладаючись на власні вміння знаходити воду й зимову поживу. Ми не могли не помітити: північні олені побігли одними з перших, кинулися навтікача від «Адмірала» та його нащадків, несучи в далеч своі незрозумілі передчуття. До речі, маете рацію, що вважаете тих істот, які втекли – на думку Ноя, невдячних зрадників – благородними. Хіба може свиня бути благородною? Чи курка? Коли б ви тільки бачили единорога…
У зверненні Ноя до істот, які після Висадки тирлувалися біля його майбутнього палацу, був ще один спірний момент. Він сказав, що Бог, давши нам веселку, по суті, обіцяє робити так, щоб чудеса у світі не вичерпувалися. По-моему, ну дуже прозорий натяк на ту кількість чудес природи, яких за час Плавання Ной повикидав за борт чи зжер разом зі своім сімейством. Веселка як заміна единорога? Чому Бог просто-напросто не повернув единорога? Ми, тварини, були б значно більш раді від того, аніж від масштабного натяку на Богову великодушність після кожного дощу.

Зійти з Ковчега, скажу я вам, було не набагато простіше, ніж на нього потрапити. На жаль, деякі з обраних тварин не в міру доносили, так що мови про те, що Ной просто опустить трап і крикне: «В добру путь на суходіл!» – не було. Тіло кожної тварини суворо обшукували перед тим, як відпустити; декого навіть засовували в ночви з водою, яка відгонила дьогтем. Кілька самиць скаржилися,

що зазнали внутрішнього огляду від Сима. Знайшли чимало нелегалів: кількох жуків із більш помітних, трохи щурів, які нерозумно роз’ілися за час Плавання, навіть парочку змій. Ми залишили судно – гадаю, тепер це вже можна не приховувати – у порожнистому розі барана. Це була здоровенна, похмура, не схильна до послуху тварина, дружбу з якою ми спеціально підтримували останні три роки в морі. Ноя баран геть не поважав і був дуже радий надурити його після Висадки.

Коли ми семеро залізли в баранячий ріг, нас переповнювала радість. Ми вижили! Ми переховалися, все пережили – і втекли – без усяких сумнівних оборудок з Богом чи Ноем. Ми впоралися самі. Ми почувалися благородними серед тварин. Може, вам це кумедно чути, але так – ми почувалися благородними. Плавання нас багато чого навчило, а головне: люди порівняно з тваринами – дуже нерозвинений вид. Вашого розуму ми, звісно, не заперечуємо, вашого помітного потенціалу. А проте ви все ж перебуваете тільки на ранній стадії розвитку. Ми, наприклад, завжди лишаємося собою: от що означає повністю еволюціонувати. Ми знаємо, хто ми і як це. Ви ж не очікуете від кота, що він раптом загавкае, або що свиня замукае? А саме цього в якомусь розумінні ми за Плавання на Ковчезі навчились очікувати від вашого виду. Зараз ви гавкаете, а потім занявкаете; то ви дикі, то ручні. Ми з Ноем знали, хто ми взагалі, не знали лишень, хто ми в цей момент для нього.

У вашого виду з правдою, скажемо відверто, проблеми. Ви весь час чи то щось забуваете, чи то вдаете, ніби забули. От втратили Вараді з ковчегом – і хоч хтось про це говорить зараз? Розумію, у цьому відвертанні може бути й дещо позитивне: якщо не звертати уваги на погане, то легше йти далі. Але якщо на нього не звертати уваги, то ви врешті вважатимете, що того поганого ніколи й не було. Потім щоразу дивуетеся. Вам дивно, що зброя вбивае, що гроші розбещують, що сніг узимку випадае. Може, це й мила наівність, тільки, на жаль, вона обертаеться небезпекою.

Наприклад, ви ніколи й словом не обмовилися про істинну вдачу Ноя, вашого праотця – побожного патріарха, відданого охоронця природи. Я так розумію, у вашій давній еврейській легенді сказано, ніби Ной відкрив сп’яніння, подивившись, як козел наівся винограду, що забродив. Яка нахабна спроба зіпхнути відповідальність на тварин! Але, на жаль, закономірна. І в Гріхопадінні винен, бачте, змій, і з чесного ворона зробили жадібного ледаря, і козел Ноя споів. Ну послухайте ж: я вам чесно скажу, що Ной і без чужих копит здогадався, в чому таемниця вина.

«Винен хтось інший!» – це ваш перший інстинкт. А якщо не можна звинуватити іншого, то можна сказати, що проблема взагалі не проблема. Переписати правила, пересунути ворота. Деякі з ваших учених мужів, які все життя приділили священним книгам, навіть намагалися довести, що Ной на Ковчезі – це не той самий Ной, якого звинувачено в пияцтві й непристойному оголенні. Ну як міг Бог обрати п’яницю? Ні, ні, так не бувае. Це Ной, та не той. Просто тезко, помилка вийшла. І нема проблеми.

Як же Бог міг обрати п’яницю? Отож-бо я й кажу – бо всі решта були, хай ім грець, дещо гіршими. Ной був найкращим із дуже поганих. А якщо говорити про пияцтво – то він саме під час Плавання перейшов межу. Старий Ной завжди полюбляв вихилити ріг-другий хмільного зілля й до початку Плавання – а хто ж не любить? Але на алкоголіка його перетворило саме Плавання. Він просто не міг витримати такоі відповідальності. Він помилявся з навігаціею, втратив чотири з восьми кораблів і з третину довірених йому видів; було б кому його судити – його б за таке віддали під трибунал. Та й, попри всю пиху, дідугана мучила совість за втрату половини флотилії. Провина, неготовність, постійне намагання виконувати непосильну роботу – це потужна комбінація, яка таким самим руйнівним чином впливае на більшість представників вашого виду. Можна, не сумніваюся, навіть обгрунтувати точку зору, що Ноя взагалі споів Бог. Імовірно, тому ваші вчені так намагаються відділити одного Ноя від другого: висновки незручні виходять. Але історія про «другого» Ноя з пияцтвом, непристойною поведінкою, несправедливим покаранням сина, який виконав свій обов’язок, – ну, для тих, хто знав «першого» Ноя на Ковчезі, тут нічого дивного немае. На жаль, це сумний, але передбачуваний випадок алкогольноі дегенерації особистості.

Як я вже казав, нас переповнювало щастя, коли ми залишали Ковчег. Серед іншого, вже соснового дерева ми наілися на все життя. Додатковою причиною прикрості, що Ной таким химерним чином планував свій флот, була одноманітна діета. Звичайно, Ной про це навіть не думав, адже й нас там бачити не бажав. А якщо озирнутися на це з висоти тисячоліть, рішення не пускати нас на борт здаеться навіть іще жорстокішим, аніж тоді. Нас, незаконних пасажирів, було семеро, а якби нам дали дозвіл, то допустили б лише двох – і нам би довелося змиритися з цим. Правда й те, що Ной не міг передбачити, скільки триватиме Плавання, але за п’ять з половиною років ми з’іли так мало, що, звичайно, від допущення пари з нас кораблі б не постраждали, а справа була б варта заходу. Та й узагалі, ми ж не винні, що ми – шашелі.

2. НЕЗВАНІ ГОСТІ

Франклін Г’юз спеціально зійшов на борт на годину раніше, щоб засвідчити свою дружню прихильність тим, хто протягом наступних двадцяти днів мав полегшувати йому роботу. І ось тепер він, прихилившись до поруччя, дивився на пасажирів, що сходили трапом: зрілі й літні пари; деякі з них були позначені чіткою печаттю національності, інші – більш благопристойні – до пори лукаво зберігали анонімність свого походження. Франклін, легко, але недвозначно обійнявши за плечі свою супутницю, захопився щорічною відгадайкою: звідки походять майбутні слухачі? Найпростіше було помітити американців: у Новому світі чоловіки ходили у відпочинковому одязі пастельних відтінків, жінки не переймалися колиханням жирових складок. Друге місце за вгадуваністю посідали британці: у Старому світі чоловіки носили твідові піджаки, під якими ховалися сорочки з коротким рукавом – бежеві або кольору вохри; іхні жінки з міцними колінами готові були вилізти на будь-яку гору, зачувши про античний храм на ній. Були канадські родини, на чиіх м’яких шапках виднів кленовий листок; спортивна шведська сім’я – чотири біляві голови; якісь французи з італійцями, яких Франклін розрізняв лише за тим, заговорять вони про багети чи про макарони; шість японців, які розривали шаблон відсутністю фотоапаратів у руках. За винятком кількох родин і окремих самотніх англійських естетів, по трапу люди підіймалися здебільшого чемними парами.

«Усякоі тварі по парі», – зауважив Франклін. Він був високим, вгодованим чоловіком років сорока, мав світло-русяве волосся й червонястий відтінок обличчя, який злі язики пов’язували з пияцтвом, а добрі – з надміром перебування на сонці; це обличчя здавалося таким невловно знайомим, що якось не виникало питання, красиве воно чи ні. Його супутниця, чи асистентка, тобто ні – заперечила б вона – секретарка, була струнконю смаглявою дівчиною в купленому заради круізу одязі. Франклін, демонструючи свій бойовий досвід, вбрався в сорочку кольору хакі в стилі сафарі й потерті джинси. Хоча це була не зовсім та форма одягу, якоі пасажири очікували від славетного лектора, вона точно вказувала на причини його унікальності. Якби він був американським ученим, то, певне, нарядився б у костюм зі смугастоі жатки; якби британським – то був би вбраний у напрасований лляний піджак кольору морозива. Але слава Франкліна (яку він був схильний дещо перебільшувати) походила з телебачення. Він починав як виразник чужих думок, молодим чоловіком у вельветовому костюмі, який привітно й м’яко пояснював явища культури. За певний час він розважив, що коли він може про таке говорити, то чому б про це ще й не писати.

Спочатку це був просто «додатковий матеріал Франкліна Г’юза», потім участь у написанні сценарію, а тоді більше досягнення – «автор і ведучий Франклін Г’юз». У якій галузі знань він спеціалізувався, розібрати було складно, але він вільно пересувався у світі археології, історії й порівняльної культури. Він спеціалізувався на сучасних алюзіях, що мало врятувати й оживити такі мертві предмети, як перехід Ганнібала через Альпи, скарби вікінгів у Східній Англії чи палаци Ірода. «Слони Ганнібала були тогочасними танковими підрозділами», – виголошував він, захоплено вводячи слухача в незнайомий пейзаж; або: «Усіх піхотинців війська можна порівняти з тим, скільки людей перебуває на стадіоні “Вемблі” під час фіналу Кубка»; або: «Ірод був не просто тиран і збирач земель, він також був покровителем мистецтв – може, про нього варто думати як про Муссоліні з гарним естетичним смаком».

Слава телеведучого невдовзі принесла Франклінові другу дружину – і років через два друге розлучення. Тепер його контракт із екскурсійною агенцією «Афродита» завжди передбачав каюту й асистента; команда «Святої Єфимії» захоплено відзначала, що асистентки не мали схильності супроводжувати його більш ніж в одному круїзі. Франклін давав стюардам щедрі чайові й мав популярність серед тих, хто платив йому кілька тисяч фунтів за двадцять днів. Він мав милу звичку інколи так захоплено відхилятися від теми, що потім мусив зупинитися й роззирнутися, розгублено всміхаючись: де ж він зупинився? Багато пасажирів між собою відзначали яскравий ентузіазм Франкліна – як він їх підбадьорював у такі цинічні часи, як він по-справжньому оживляв для них історію. Якщо він, бувало, застібав свою сорочку не на той гудзик чи заляпував джинси соусом з омарів, то це були просто наслідки його славної захопленості справою. Також його одяг натякав на дивовижну демократичність сучасної вченості: зовсім не обов’язково бути штивним професором у фраку, щоб розумітися на принципах давньогрецької архітектури.

– Фуршет-відкриття буде о восьмій, – промовив Франклін. – Краще я, мабуть, годинки зо дві приділю завтрашній балаканині.

– Але ж ви, певне, вже багато разів про це розповідали? – Трісія трохи сподівалася, що, коли судно заходитиме у Венеційську затоку, він буде поруч на борту.

– Щороку треба по-новому. А то можна застаріти, – він злегка торкнувся її передпліччя, і рука рушила вниз.

По правді, наступного ранку о десятій він буде розповідати точно те саме, що й у попередні п’ять років. Єдиною різницею – яка мала б не давати Франклінові застаріти – була присутність Трісії замість… як там торішню дівчину звали? Але він любив підтримувати міф про готування до лекцій, а краевид Венеції міг і пропустити. Вона й наступного року стоятиме – хіба що на один-два сантиметри ближче до лінії води, і її рожевий лик, як і його власний, трохи більше постаріє.

На палубі Трісія дивилася на місто, доки дзвіниця Сан-Марко перетворилася на недогризок олівця. Вона вперше зустріла Франкліна три місяці тому, коли той з’явився на ток-шоу, де вона була молодшою дослідницею. Кілька разів вони опинялися в ліжку, але поки що не так уже й багато. Дівчатам на квартирі вона розповідала, що зустрічається з однокурсником; якщо все піде гаразд, то після повернення вона розповість їм правду, але наразі не хотіла зурочити. Франклін Г’юз! І він поки що поводиться дуже стримано, навіть доручає їй якісь номінальні обов’язки, щоб вона не надто скидалася на коханку. Скільки людей з телебачення вражали її своєю фальшивістю – виявлялися милі, але загалом нечесні. Франклін поза екраном був такий самий, як і на екрані: відкритий, жартівник, охоче розповідає про різні речі. Його словам хотілося вірити. Телекритики кепкували з його одягу і з того, як у нього з розстібнутої на грудях сорочки стирчить волосся, іноді ехидно коментували його слова, але вони просто заздрили, і подивилася б вона, як би хтось із цих критиків устав і спробував розповісти щось так майстерно, як Франклін. «Найскладніше – це спростити», – казав він їй, коли вони вперше обідали разом. Інший секрет телебачення, зізнавався він, – це знати, коли замовкнути й передати слово картинці: «Потрібно тримати тонкий баланс між словом і зображенням». А в думці Франклін покладав надії на свою надійну марку «Автор, ведучий і продюсер Франклін Г’юз». У мріях він, бувало, намагався зрежисувати велетенський план на римському Форумі – від арки Септимія Севера до храму Вести. Тільки от де камеру поставити – це питання.

Перший відрізок шляху на Адріатиці загалом тривав як завжди. Був і фуршет, під час якого команда придивлялася до пасажирів, а ті обережно колами ходили одні навколо одних; перша лекція Франкліна, в якій він підлещувався до аудиторії, применшував свою телевізійну славу й проголошував, що для нього становить приємну зміну обставин можливість звертатися до живих людей, а не до скляного ока та оператора, який кричить: «Волосина в об’єктиві, можна заново?» (може, цей технічний момент і не буде очевидним для всіх слухачів, але Франкліну цього й треба було: ім дозволяється снобізм щодо телебачення, але хай не вважають, що це заняття для ідіотів); потім ще одна його ж лекція з нагоди початку круїзу, так само необхідна: у ній він пояснював своїй

асистентці, що головне, про що ім не слід забувати, – це добре розважитися. Звичайно, працювати йому доведеться – іноді він хоч-не-хоч має зачинитись у своїй каюті з нотатками – але загалом, на його переконання, плавання слід сприймати як двотижневий відпочинок від паскудної англійськоі погоди й інтриг у телецентрі. Трісія схвально кивала, хоча, як молодший дослідник, ніколи тих інтриг не бачила й не страждала від них. Розумніша дівчина зробила би зі слів Франкліна також висновок: «Але нічого серйознішого від цієі подорожі не очікуй!» Оптимістична і простодушна Трісія проінтерпретувала його слова дещо м'якше: «Будьмо обережні, не треба поспішати з очікуваннями», – що, до честі Франкліна Г'юза, він приблизно й хотів до неі донести. Він злегка закохувався по кілька разів на рік, на що інколи нарікав, але не надто переймався. Проте безсердечною людиною ведучий зовсім не був, і щойно дівчина – особливо славна дівчина – починала потребувати його більше, ніж він іі, Франкліна охоплювали жахливі передчуття. У такій паніці він зазвичай пропонував одне з двох: або дівчина переіжджае до нього, або йде геть із його життя – жоден із цих варіантів, по правді, йому не подобався. Так що цю розмову на початку плавання з Дженні, Кеті чи, в цьому випадку, Трісією він заводив радше не від цинізму, а від далекоглядності, хоча коли потім усе йшло шкереберть, то не дивно, що Дженні, Кеті чи, в цьому випадку, Трісія згадували його як людину, більш схильну до холодного розрахунку, ніж насправді.

Із тіеі самоі далекоглядності, яка тихо шепотіла йому свою пораду на тлі кривавих репортажів у газетах, Франклін Г'юз придбав собі ірландський паспорт. Світ уже переставав бути тим затишним місцем, де стара добра синя британська корочка в поєднанні з чарівним словом «журналіст» чи «ВВС» допомагала отримати все, чого хочеш. «Державний секретар Її Британськоі Величності, – міг з пам'яті процитувати Франклін, – іменем Її Величності просить і вимагае від усіх, кого це може стосуватися, надавати подателю цього необхідні підтримку й захист». Як же, мріі-мріі. Тепер Франклін іздив світом із зеленим ірландським паспортом, на обкладинці якого була зображена золота арфа, котра щоразу змушувала його почуватися представником Книги рекордів Гіннесса, коли він показував свій паспорт. У ньому не було й слова «журналіст», як себе загалом чесно називав Г'юз. У деяких країнах світу журналістів недолюблювали, у деяких білі люди, які виявляли цікавість до археологічних пам'яток, сприймались як британські шпигуни. Менш ризиковане означення «письменник» мало на меті самозаохочення. Якщо Франклін назветься письменником, то це, можливо, врешті допоможе йому таким стати. Та й у нього була б слушна нагода видати книжку за матеріалами своіх передач; а крім того, він бавився дечим серйозним, але й принадним – писав щось ніби особисту історію світу. Ця книжка може місяцями триматися в бестселерах.

«Свята Єфимія» була не новим, але зручним судном з люб’язним капітаном-італійцем і вмілими матросами-греками. «Афродита» давала ім передбачувану кліентуру, національно розмаїту, але з однорідними смаками. Такі люди надавали перевагу читанню, а не киданню кілець на палубі, засмаганню, а не дискотекам. Вони всюди ходили за лектором, бували на більшості додаткових екскурсій і косо дивилися на солом’яних осликів у сувенірних крамницях. Вони не шукали романтики, хоча струнне тріо інколи викликало в них бажання старомодно потанцювати. Вони по черзі опинялися за столиком капітана, вигадливо наряджалися на бал-маскарад і чемно читали корабельну газету, де друкували відомості про маршрут, а також вітання з днями народження й не надто контроверсійні новини Європи.

Така атмосфера здавалася Трісії дещо задушливою, але ця задуха була добре організована. Як і в приватному зверненні до асистентки, у вступній лекції до пасажирів Франклін наголосив на тому, що наступні три тижні іхня мета – спокій і задоволення життям. Він тактовно натякнув, що в різних людей – різний рівень зацікавленості античними старожитностями і що він не буде вести журнал і ставити в ньому жирні «енки». Франклін мило відзначив, що його й самого, бува, може втомити черговий ряд колон коринфського ордеру на тлі безхмарного неба; але зробив він це так, що пасажири могли йому й не повірити.

Хвіст північної зими лишався позаду; і «Свята Єфимія» поважно вводила своїх пасажирів у спокійну середземноморську весну. Твідові піджаки поступилися лляним, брючні костюми – дещо старомодним відкритим сукням. Вони проходили Коринфську протоку вночі, і деякі пасажири в піжамах і нічних сорочках припали до ілюмінаторів – а більш рішучі вибігли на палубу, вряди-годи марно блимаючи фотоспалахами. З Йонійського моря в Егейське; серед Кіклад було свіжіше й хиткіше, але нікому це не заважало. Сходили на берег на шикарному Міконосі (там літній директор школи підвернув ногу, лазячи руїнами), на мармуровому Паросі й вулканічному Санторіні. Коли зупинились на Родосі, круїз тривав уже десять днів. Поки пасажири були на березі, «Свята Єфимія» поповнила запаси пального, овочів, м’яса і вина. Також на борт піднялися такі собі гості, яких, однак, не було видно й чути до наступного ранку.

Судно пливло в бік Криту, і об одинадцятій Франклін розпочав свою звичну лекцію про Кносс і мінойську цивілізацію. Він мав бути обережним, адже слухачі зазвичай дещо вже знали про Кносс, а дехто мав власну теорію щодо цього місця. Франклін любив, коли йому ставили питання: він не заперечував, якщо до його слів додадуть щось малозрозуміле (або навіть і правильне) – він гречно

вклонявся й дякував «панові професору», маючи на увазі, що коли одні пасажири загалом мають уявлення про предмет, то дуже добре, що вони діляться з іншими маловідомими деталями; а от чого Франклін Г’юз не зносив – так це зануд, яким не терпиться випробувати на лекторі власні ідейки. «Перепрошую, містере Г’юз, воно дуже скидається на египетське – звідки нам знати, що це будували не египтяни?» «А ви не занадто самовпевнено стверджуете, що Гомер саме тоді написав – чи написала (сміх у залі) – цей твір?» «У мене точних відомостей немае, але, звичайно, було б розумно припустити, що…» В аудиторіі завжди знаходився бодай один такий розумник (чи розумниця) у ролі спантеличеного, але тямущого аматора, який не піддається загальноприйнятій омані. Така людина абсолютно переконана, що історики брешуть на кожному кроці, а складні питання розв’язуе бадьора інтуіція, не замулена поглибленим знанням про предмет. «Я поважаю вашу думку, містере Г’юз, але, звичайно, значно логічніше було б припустити…» Іноді Франклінові дуже кортіло сказати (хоча він так ніколи не казав), що такі кмітливі спостереження стосовно давніх цивілізацій беруть початок здебільшого в голлівудських драмах із Кірком Дугласом чи Бертом Ланкастером. Він уявляв, як відповідае такому «спеціалісту», вклавши потужну іронію в прислівник: «Безумовно, ви ж розуміете, що фільм “Бен-Гур” не е абсолютно вірогідним?» Але не цього разу. Він же не зрозумів, що це його останне плавання. Тоді б він міг дещо розслабитися. Міг би щиріше спілкуватися з аудиторіею, менше обмежувати себе в напоях, радісніше сприймати кокетливі погляди…

Гості на лекцію Франкліна Г’юза про Кносс спізнились, і він уже завершив ту частину, в якій грав роль сера Артура Еванса. Вони розчахнули двері й один раз вистрілили в стелю. Франклін, ще занурений у свій виступ, пробурмотів: «А можна це перекласти?» – але то був бородатий жарт, і перехопити увагу пасажирів ним було неможливо. Усі вже забули про Кносс і дивилися на високого вусаня в окулярах, який ішов до кафедри на місце Франкліна. За нормальних умов Франклін би, люб’язно поцікавившись особою незнайомця, передав би йому мікрофон. Але оскільки в чоловіка був великий автомат, а на голові той убір у червону клітину, за яким колись безпомилково визначали симпатичних пустельних вояків, вірних Лоуренсові Аравійському, а зараз – шалених терористів, готових улаштувати бійню, то Франклін просто зробив непевний жест, запрошуючи чоловіка до мікрофона, і сів.

Слухачі Франкліна – якими він ще кілька секунд по-власницьки іх вважав – притихли. Кожен боявся зробити необережний рух, тамуючи подих. Незваних гостей було трое – решта двое стали на варті біля дверей зали. Високий в окулярах, немов теж якийсь учений лектор, постукав по мікрофону: частково перевіряючи його роботу, частково привертаючи увагу. В останньому особливоі

необхідності не було.

– Перепрошую за незручності, – почав він.

Короткі нервові смішки.

– Але, на жаль, нам доведеться дещо перервати вашу відпустку. Маю надію, що ненадовго. Ви всі перебуватимете тут, на своїх місцях, доки ми не скажемо вам, що робити.

Із середини зали почувся сердитий чоловічий голос із американським акцентом:

– Що вам, в чорта, треба?

Араб знову повернувся до мікрофона, від якого відійшов, і зі зверхньою ввічливістю дипломата відказав:

– На жаль, на даному етапі я на питання не відповідаю.

Відтак, щоб його не переплутали з дипломатом, додав:

– Ми – не ті люди, які схильні до невиправданого насильства. Однак для привернення вашої уваги я вистрілив у стелю. Ось тут я встановив на автоматі цей важіль ось так, щоб постріли були одиночними. Якщо я переставлю його, – що він і зробив, тримаючи зброю під кутом угору, неначе інструктор зі стрільби перед особливо нетямущими новачками, – то автомат стрілятиме, доки скінчаться набої. Сподіваюсь, я висловився зрозуміло.

Араб вийшов. Люди взялися за руки, хтось вряди-годи шморгав чи схлипував, але загалом панувала тиша. Франклін поглянув у дальший лівий кінець зали на Трісію. Асистенткам можна було приходити на його лекції, але сідати десь у глибині, «щоб не відволікати». Здається, вона не була налякана – просто напружено чекала, що буде далі. Франклін хотів сказати: «Слухай, у мене ще такого не бувало, це ненормально, я не знаю, що робити!» – а натомість нерішуче ій кивнув. Через десять хвилин напруженої тиші з місця підвелася американка років п’ятдесяти п’яти. Двое незнайомців на варті одразу прикрикнули на неї. Вона не звернула на них уваги, так само й на свого чоловіка,

який щось ій шепнув і схопив за руку. Вона пішла центральним проходом до озброених людей, зупинилася на відстані приблизно двох метрів і чітко, повільно голосом, який сочився панікою, промовила:

– Мені, чорт забирай, треба в туалет!

Араби нічого на це не сказали й навіть не подивилися ій в очі. Натомість зробили маленький, але недвозначний жест автоматами, демонструючи, що вона в той момент е великою мішенню – і будь-який рух уперед підтвердить це остаточно й очевидно. Жінка розвернулася, повернулася на місце й заплакала. Одразу десь праворуч заплакала ще одна жінка. Франклін знову поглянув углиб зали на Трісію, кивнув, підвівся, спеціально не глянувши на вартових, і пішов до кафедри.

– Як я вже казав… – він авторитетно кашлянув, і всі подивилися на нього. – Я казав, що Кносський палац, безумовно, не був першим людським поселенням на цьому місці. Ідеться про те, що мінойський культурний шар залягае вглиб приблизно на п’ять метрів, але глибше е інші шари – аж до понад семиметровоі глибини. Коли заклали перший камінь палацу, життя тут тривало вже щонайменше десять тисяч років…

Здавалося цілком нормальним продовжити лекцію. Також Франклін відчув, що на плечі йому лягла така собі королівська мантія – неначе він оволодів ситуаціею. Він вирішив це перевірити, спочатку кинувши обережний погляд. Чи розуміють вартові англійську? Можливо. Чи бували вони в Кносському палаці? Малоймовірно. Отже, Франклін, описуючи залу ради в палаці, придумав велику глиняну табличку, що, ймовірно, висіла над гіпсовим троном. На ній були написані такі слова: «Ми живемо в непрості часи». Продовжуючи опис палацу, Франклін «розкопував» одну за одною нові таблички, багато з яких, безстрашно відзначав він, містили вічні істини. «Над усе не можна діяти гарячково», – було написано на одній. На іншій: «Від порожніх погроз не більше користі, ніж від порожніх піхов». На ще одній: «Тигр завжди вичікуе перед стрибком» (Г’юз на мить замислився, чи чули давні мінойці про тигрів). Він не був певен, чи до багатьох слухачів дійшло те, що він хоче ім сказати, але з зали подекуди лунав схвальний гомін. Дивно, але по-своему Франклін навіть насолоджувався ситуаціею. Екскурсію палацом він завершив одним з найменш мінойських написів: «Велика сила, що живе в місці заходу сонця, не дае статися деяким речам». Він зібрав своі нотатки й сів під гарячіші оплески, ніж зазвичай. Поглянув на Трісію й підморгнув ій. У іі очах стояли сльози. Він подивився на двох арабів і подумав: от бачите, з якого ми тіста, ось вам справжня англійська витримка!

Він навіть подумав, що варто було б загнути якийсь мінойський афоризм на тему людей із картатими скатертинами на голові, але розважив, що це було б не так тонко. Це він прибереже на потім, коли небезпека мине.

Вони ще півгодини почекали, доки повернувся очільник арабів; тим часом у повітрі запахло сечею. Вусань в окулярах коротко перемовився з вартовими й пішов через залу до кафедри.

– Наскільки я розумію, вам прочитали лекцію про Кносський палац, – почав він, і Франклін відчув, як долоні спітніли. – Це добре. Розуміти інші цивілізації дуже важливо. Знати про іхній розквіт і, – він зробив багатозначну паузу, – падіння. Маю велику надію, що подорож до Кносса вам сподобається.

Він уже відходив від мікрофона, коли той самий американець, тільки дещо примирливішим тоном (наче він уважно стежив за переказом мінойських табличок), обізвався:

– Перепрошую, а чи не могли б ви приблизно сказати, хто ви й приблизно чого хочете?

Араб посміхнувся.

– Не певен, що зараз це доречно, – він кивнув на знак того, що завершив свою промову, тоді помовчав, наче з думкою, що на ввічливе питання слід ввічливо й відповісти, – Скажімо так. Якщо все йтиме за планом, то ви скоро зможете продовжити свое дослідження мінойськоі цивілізації. Ми зникнемо так само, як і з’явилися, і вам здасться, що ми вам наснилися. Потім ви зможете нас забути. Згадаете, що ми просто трохи вас затримали. Вам немае необхідності знати, хто ми і чого хочемо.

Він уже був готовий зійти з невеликого підвищення, коли Франклін, навіть сам собі здивувавшись, звернувся до нього:

– Перепрошую!

Араб озирнувся.

– Годі питань.

Але Г’юз не відступався:

– Це не питання. Я просто подумав… Звичайно, ви зараз міркуете про щось інше… якщо ми залишаемося тут, то вам слід дозволити нам користуватися вбиральнею, – очільник незваних гостей насупив брови. Франклін пояснив: – Туалетом.

– Звичайно. Ви зможете ходити до туалету, коли ми вас переведемо.

– А коли це буде?

Франклін відчув, що роль, яку він сам собі призначив, його понесла. У цих словах араб, напевне, угледів якусь неприйнятну впертість і коротко відповів:

– Коли ми вирішимо.

Він вийшов. Через десять хвилин прийшов якийсь інший, ще незнайомий араб і щось прошепотів до Г’юза. Він підвівся.

– Нас переведуть звідси до ідальні. Переходимо по двое. Ті, хто живе в одній кающі, мають триматися разом. Нас відведуть до кают, де можна буде скористатися туалетом. Також треба взяти паспорти – але більше нічого не брати.

Араб знову пошепки щось сказав.

– І туалет замикати не можна.

Без підказок Франклін додав:

– По-моему, люди, що прийшли на пароплав, налаштовані дуже серйозно. На мою думку, не варто робити нічого такого, що могло б ім не сподобатися.

Водити пасажирів міг тільки один вартовий, тож процес тривав кілька годин. Коли Франкліна і Трісію повели на верхню палубу, він невимушеним тоном, яким говорять про погоду, сказав їй:

– Зніми з правої руки каблучку і надінь на безіменний палець. Розверни каменем усередину. Тільки не зараз, а в туалеті.

Коли вони дійшли до ідальні, то п’ятий араб переглянув іхні паспорти. Трісію відправили в дальший куток, до британців, а в іншому кутку зібрали американців. Посередині зали згуртували французів, італійців, двох іспанців і канадців. Найближче до дверей опинилися японці, шведи й Франклін – єдиний ірландець. Одніею з останніх пар привели Циммерманів – повних, добре вдягнених американців. Г’юз спочатку сприйняв чоловіка за людину, яка спеціалізується на одязі, – якогось професійного кравця, що відкрив власний бізнес; але в розмові на Паросі виявилося, що той професор філософії з Середнього Заходу на пенсії. Коли пара, йдучи до решти американців, проминала столик Франкліна, Циммерман негучно зауважив: «Відділяють чистих від нечистих».

Коли всіх зібрали, Франкліна відвели в казначейську, де сидів очільник: складалося враження, що його вуса й ніс-картоплина приєднані до окулярів.

– О, містере Г’юз. Схоже, ви взяли на себе роль речника. Ну тепер, у кожному разі, ви на ній офіційно затверджені. Ви поясните ім ось що. Ми щосили намагаємося забезпечити ім комфорт, але вони мають розуміти, що е певні складнощі. Їм буде дозволено розмовляти між собою п’ять хвилин кожної години. У той самий час ті, кому треба, можуть сходити до туалету. Поодинці. Бачу, вони люди розумні, й не хотів би, щоб вони вирішили поводитися нерозумно. Один чоловік каже, що не може знайти свій паспорт. Стверджує, що його прізвище Телбот.

– Так, містер Телбот – забудькуватий літній англієць, який часто питає про релігію в стародавньому світі. Спокійний чоловічок, слава Богу, без власних теорій.

– Його посадили з американцями.

– Але він британець. Він з Кіддермінстера.

– Якщо він згадає, де його паспорт, і справді виявиться британцем – то зможе сісти з британцями.

– По ньому видно, що він британець. Я можу за це поручитися.

Араб ніяк не зреагував.

– У нього й вимова не американська, правильно ж?

– Я з ним не розмовляв. Та й мова не доказ, правда? От ви, на мою думку, говорите, як британець, а не британець.

Франклін поволі кивнув.

– Так що почекаємо паспорта.

– Чому нас так розділяють?

– Ми вважаємо, що вам приємно сидіти разом.

Араб жестом наказав Франклінові вийти.

– І ще одне. Моя дружина. Можна, вона сидітиме зі мною?

– Ваша дружина? – він проглянув список пасажирів перед собою. – У вас немае дружини.

– Ні, е. Вона подорожуе як Трісія Мейтленд. Це її дівоче прізвище. Ми одружилися три тижні тому… – після паузи Франклін, немов зізнаючись, додав: – Власне, третя моя дружина.

Однак на араба розмір Франклінового гарему враження не справив.

– Ви одружилися три тижні тому? Але, здаеться, живете в різних каютах. Усе так погано?

– Ні, в мене, розуміете, окрема каюта як кабінет. Щоб готуватися до лекцій. Мати іншу каюту – це розкіш, привілей.

– Вона ваша дружина? – тон араба був непроникний.

– Так, – дещо обурено відказав він.

– А в неї британський паспорт.

– Вона ірландка. Вступаючи в шлюб з ірландцем, людина отримує громадянство Ірландії. Такий у нас закон.

– Містере Г’юз, у неї британський паспорт, – він знизав плечима, немов вважав цю дилему нерозв’язною, але потім знайшов вихід. – Але якщо хочете бути поряд із нею, можете піти й сісти за британський стіл.

Франклін сором’язливо всміхнувся.

– Але якщо я речник пасажирів, то як я можу вас побачити, щоб переказати вимоги пасажирів?

– Вимоги пасажирів? Ні, ви не зрозуміли. Ви зі мною зустрінетеся тільки тоді, коли я захочу побачити вас.

Переказавши нові вказівки, Франклін сів за стіл сам і замислився над становищем. Добре в ньому те, що до пасажирів ставляться доволі ввічливо; нікого ще не побили, не підстрелили, незвані гості не виявились істеричними маніяками-вбивцями, як можна було очікувати. З іншого боку, погане в цій ситуації міцно пов’язане з хорошим: холоднокровні незнайомці можуть виявитися цілеспрямованими й рішучими в досягненні своеї мети. А яка в них мета? Навіщо вони захопили «Святу Єфимію»? З ким ведуть переговори? І хто, в лихоі години, керуе кораблем, який, наскільки було помітно Франклінові, ходить повільними, широкими колами?

Час від часу він підбадьорливо кивав японцям за сусіднім столом. Пасажири з дальшого кінця ідальні, як мимоволі помітив він, раз у раз поглядають на нього, немов перевіряючи, чи він і далі на місці. Він став зв’язковим, а може, навіть

очільником. Лекція про Кносс у тих обставинах була, сказати б, блискучою, він повівся значно більш мужньо, ніж від себе очікував. Усамітнення зараз його засмучувало й наводило на роздуми. Перший вибух емоцій – якесь піднесення – минав, на зміну йому приходила апатія й недобрі передчуття. Може, варто піти й сісти з Трісією та британцями. Але тоді вони можуть відібрати в нього громадянство. Оце сортування пасажирів: чи справді йдеться до того страшного, що спало йому на думку?

Надвечір вони почули гудіння літака: він ішов доволі низько. Американці тихо, але радісно загомоніли, але літак полетів геть. О шостій один зі стюардів-греків приніс велику тацю бутербродів; Франклін звернув увагу на те, як страх впливає на апетит. О сьомій він пішов до туалету і почув за спиною шепіт когось із американців: «Так тримати!» Повернувшись за столик, Франклін намагався випромінювати тверезу впевненість. Річ була в тому, що ситуація чимдалі здавалася зовсім не веселою. Останніми роками уряди західних країн здіймали галас навколо боротьби з тероризмом, вели мову про те, що, мовляв, треба гордо протистояти загрозі; тільки загроза, як видавалося, не розуміла, що ій гордо протистоять, і робила загалом те саме, що й раніше. Ті, хто опинявся в епіцентрі зіткнення, гинули, а уряди й тероризм не страждали.

О дев’ятій Франкліна знову викликали до казначейськоі. Пасажирів потрібно вести на місця для ночівлі: американці ночуватимуть у залі, де відбувалися лекціі, британці – у танцювальній залі і т. д. Ці окремі зони на ніч будуть замкнені. Це необхідно, адже прибульці також мають добре поспати. Паспорти потрібно весь час тримати при собі для перевірки.

– А містер Телбот?

– Він побуде почесним американцем, доки знайде свій паспорт.

– А моя дружина?

– Міс Мейтленд. Що вас цікавить?

– Може вона ночувати зі мною?

– А, ваша британська дружина!

– Вона вже ірландка. Вступивши в шлюб з громадянином Ірландії, людина отримує громадянство. Такий закон.

– Закон, містере Г’юз! Люди весь час нам щось розказують про закон. Іноді мене просто дивує, що, на іхню думку, законно, а що ні.

Він подивився на мапу Середземного моря на стіні за спиною Франкліна.

– Законно, наприклад, бомбардувати табір біженців? Я часто намагався знайти такий закон, який це дозволяе… Але це довга дискусія, а іноді мені видаеться, що дискусія така сама безглузда, як і той закон, – він знизав плечима, мовляв, що тут сказати. – Ну а що стосуеться міс Мейтленд, то будемо сподіватися, що ії громадянство не стане, скажімо так, суттевим.

Франклін постарався приховати дрож. Бувають випадки, коли евфемізм жахае більше, ніж пряма погроза.

– Чи могли б ви сказати мені, за яких обставин воно може стати… суттевим?

– Вони дурні, розумієте. І дурні вони тому, що вважають дурними нас. Брешуть просто в очі. Кажуть, що не можуть нічого вдіяти. Кажуть, що не можна швидко все організувати. Можна, звичайно. Існуе, приміром, телефон. Вони вважають, що чогось навчилися з попередніх аналогічних випадків, і якщо гадають, ніби ми не навчилися, то ім бракуе глузду. Ми знаемо іхню тактику, іхні брехні й відкладання на потім, усе це буцімто налагодження стосунків з борцями за свободу. Ми все це добре знаемо. А ще знаемо, які обмеження дій існують. Тож ваші уряди змушують нас робити те, що ми, на іхню думку, зробимо. Якби вони одразу розпочали переговори, то проблеми б не було. А вони починають лише тоді, коли вже запізно. На свій ризик.

– Ні, – сказав Франклін. – Ризикуемо ми.

– Ну, вам, містере Г’юз, на мою думку, не варто так рано хвилюватися.

– Що значить рано?

– Та й узагалі, вам, мабуть, хвилюватися не варто.

– Але що означає «рано»?

Лідер трохи помовчав, потім печально розвів руками.

– Може, завтра… Розклад, ви розумієте, чіткий. Ми ім від самого початку казали…

Якась частина душі Франкліна Г’юза вже й не зовсім вірила, що веде цю розмову. Інша хотіла сказати, що завжди була на боці тих, хто зараз узяв його в полон (хай там хто вони такі), – і, між іншим, оці гельські слова на його паспорті вказують на те, що він член ІРА, тож, Бога ради, чи не можна йому, Франкліну, просто піти до своеі каюти й ні про що не думати… Натомість він спитав:

– Розклад?

Араб кивнув. Франклін не замисливши сь сказав:

– По одному на годину?

Й одразу пожалкував про свої слова. А раптом він підкидае ідею співрозмовникові?

Араб похитав головою.

– По двое. Пара на годину. Якщо не підняти ставки, то ніхто серйозно не сприйме.

– Господи. Просто прийти на корабель і вбивати людей! Що, отак, без усякого?

– А на вашу думку, краще б було ім повідомити, чому ми іх убиваемо? – саркастично відказав араб.

– Ну взагалі, так…

– А ви думаете, вони нам співчуватимуть? – знову глузливий тон.

Франклін замовк. Замислився, коли почнуть убивати.

– Добраніч, містере Г’юз, – сказав очільник незваних гостей.

Франкліна відправили ночувати в окрему каюту до сім’ї шведів і трьох японських пар. Вони, розважив він, наразі в найбільшій безпеці на кораблі. Шведи – бо іхня нація відома своєю нейтральністю; Франклін і японці – мабуть, тому, що останнім часом світ чує про ірландських і японських терористів. Яке безглуздя. Шість японців вирушили на екскурсію в Європу – і їх ніхто не питав, чи підтримують вони у своїй країні політичних убивць, Франкліна ніхто не питав про ІРА. «Пивний» паспорт, однак, давав йому певний генеалогічний шанс, якісь підстави співчувати незваним гостям, і це його захищало. У дійсності ж Франклін зовсім не любив ІРА, так само як ненавидів будь-яке політичне угруповання, яке заважало (чи могло заважати) йому робити свою справу – повсякчас бути Франкліном Г’юзом. Наскільки він розумів (хоча, за своїм щорічним звичаєм, не питав про таке), Трісія значно більше симпатизувала всіляким усесвітнім організаціям маніяків-убивць, які опосередковано втручалися в кар’еру Франкліна Г’юза. А її відправили до «демонічних» британців.

У каюті перед сном майже не розмовляли. Японці були зайняті собою, шведи заспокоювали й відволікали дітей розмовами про дім, Різдво і британські футбольні команди; тим часом Франклін відчував, як тяжіє над ним те, про що він дізнався. Йому було страшно, було просто зле, а ізоляція робила його ніби спільником терористів. Він намагався думати про своїх двох дружин і дочку, якій зараз, певне – скільки?! – уже п’ятнадцять; він щоразу мав пригадувати рік її народження й рахувати. Треба частіше з нею бачитися. Може, на зйомку наступних серій він би міг брати її. Вона б побачила отой самий розкішний план, де він іде римським Форумом, – їй би сподобалося. Тільки де ж камеру поставити? Чи хай би камера просувалася за ним. І невелику масовку в тогах і сандаліях – так, це було йому до душі…

Зранку Франкліна знову повели до ватажка. Той жестом запросив його сісти.

– Я вирішив скористатися вашою порадою.

– Моєю порадою?

– На жаль, переговори відбуваються геть погано. Власне, немає ніяких переговорів. Ми виклали свою точку зору, а вони не мають жодної охоти викласти свою точку зору.

– Вони?

– Вони. Отже, якщо все швидко не зміниться, то ми будемо змушені розпочати тиск на них.

– Тиск? – навіть Франклін, який не міг би без застосування евфемізмів зробити кар’еру на телебаченні, обурився. – Ви хочете сказати: будете вбивати людей!

– На жаль, вони іншого тиску не розуміють.

– А чому не спробувати по-іншому?

– А ми пробували. Ми вже пробували сидіти склавши руки й чекати, що світова громадська думка нам допоможе. Ми пробували бути чемними й очікувати, що наша земля повернеться до нас. Запевняю вас, ці системи не допомагають.

– А щось середне?

– Ембарго американським товарам, містере Г’юз? Не думаю, що світ сприйме це серйозно. У Бейрут імпортують менше «шевроле»? Ні, на жаль, е люди, які розуміють лише конкретні форми тиску. До світу можна докричатися лише…

–… убивствами? Яка весела філософія.

– А світ – це доволі невеселе місце. Я гадав, що ваші дослідження давніх цивілізацій вас цього навчили. Але хай там як… я вирішив скористатися вашою порадою. Ми пояснимо пасажирам, що відбувається. Що вони стають частиною історії. Хай там яка ця історія е.

– Певне, вони оцінять відвертість… – Франклінові до горла підступала нудота. – Скажіть ім, що відбувається.

– От власне. Розумієте, о четвертій годині стане необхідно… почати вбивати іх. Звісно, ми сподіваемося, що в цьому не буде потреби. Але якщо буде… Ви маете рацію: якщо це можливо, ім треба роз’яснити ситуацію. Навіть рядовий знае, за що воюе. Було б справедливо, якби пасажири теж знали.

– Але вони не воюють! – Франкліна обурили і слова араба, і тон. – Вони мирні жителі. У відпустці. Вони не воюють.

– Вони вже не прості мирні жителі, – відказав араб. – Ваші уряди вдають, ніби це так, але це неправда. Ваша ядерна зброя – ії застосовують лише проти армії? Сіоністи принаймні це розуміють. Усі іхні люди воюють. Убити громадянина-сіоніста – це те саме, що й убити солдата.

– Але ж, Господи, на кораблі немає сіоністів! Там просто нещасні люди, як той містер Телбот, який загубив паспорт, і його зробили американцем.

– Тим більше треба пояснити ситуацію.

– Розумію, – сказав Франклін і дозволив собі саркастично розсміятися. – Ви збираете пасажирів і пояснюете ім, що вони всі насправді солдати-сіоністи і за це ви іх повбиваете.

– Ні, містере Г’юз, ви неправильно мене зрозуміли. Я нічого пояснювати не буду. Вони мене не слухатимуть. Це ви, містере Г’юз, ім усе поясните!

– Я? – Франклін не нервував. Він почувався навіть рішуче. – Ні, цього не буде. Ви самі можете зробити свою брудну справу.

– Але, містере Г’юз, ви промовець. Я вас хоч трохи, але чув. Ви чудово це вміете. Ви б могли викласти історичне підгрунтя ситуації. Мій заступник дасть вам усю необхідну інформацію.

– Мені інформація не потрібна. Свої брудні справи робіть самі.

– Містере Г’юз, я не можу одночасно вести переговори на два боки. Зараз пів на десяту. У вас півгодини на роздуми. О десятій ви скажете, що проведете лекцію. У вас буде дві години, якщо треба – три, а також при вас для надання відомостей буде мій заступник.

Франклін хитав головою, але араб не зважав.

– Вам буде потрібно підготувати лекцію на третю годину. Пропоную, щоб вона тривала сорок п’ять хвилин. Я вас, звичайно, послухаю з превеликою цікавістю й увагою, і якщо мені сподобається, як ви виклали суть справи, то ми, у свою чергу, погодимося повірити в ірландське громадянство вашої нової дружини. Ось і все, що я хотів вам сказати; ви перекажете мені свою відповідь о десятій годині.

Повернувшись до каюти, де сиділи шведи з японцями, Франклін згадав науково-популярний телесеріал, який його колись просили вести. Цикл фільмів був про психологію і згорнувся одразу після пілотної серії, за чим майже ніхто не журився. Серед іншого, у фільмі розповідали про те, в якій момент власні інтереси беруть гору над альтруїзмом. Ця фраза звучить майже респектабельно – але дослід викликав у Франкліна огиду. Учені посадили мавпу, яка нещодавно народила дитинча, в окрему клітку. Мати годувала й доглядала маля, багато в чому так само, як дружини вчених поводилися з іхніми дітьми. Тоді експериментатори натиснули важіль – і підлога клітки почала нагріватися, розжарюватися. Спочатку мавпа підстрибувала, верещала, потім ставала то на одну ногу, то на другу, тримаючи маля на руках. Підлога ставала дедалі гарячішою, біль – сильнішим. У певний момент жар став нестерпним, і мавпа-мати опинилися перед вибором, за висловом дослідників, «між власними інтересами й альтруїзмом». Вона мала або страждати від нестерпного болю і, можливо, загинути, захищаючи свое дитя, або покласти мавпеня на підлогу й стати на нього, щоб урятуватись. У кожному разі, рано чи пізно власні інтереси беруть гору над альтруїзмом.

Від цього досліду Франкліну стало гидко, і він був радий, що той серіал так і не пішов далі пілотного випуску, – якщо в ньому показуватимуть таке. Тепер він трохи нагадував собі ту мавпу. Від нього вимагається обирати одну з двох огидних речей: або зберегти свою честь ціною життя подруги, або врятувати іі, роз’яснюючи групі людей, чому вони мають бути вбиті і це справедливо. І чи врятуе це Тріш? Франклін і за власну безпеку не був певен: може, іх, як ірландців, просто перенесуть у кінець розстрільного списку, а не викреслять із нього. З кого ж почнуть? З американців, із британців? Якщо з американців, то наскільки це відстрочить убивство британців? Чотирнадцять-шістнадцять американців – він цинічно конвертував цю цифру в сім-вісім годин. Якщо почнуть о четвертій, а уряди й далі наполягатимуть на своему, то опівночі візьмуться за британців. У якому порядку це буде? Починатимуть із чоловіків? Наздогад? За абеткою? Прізвище Тріш – Мейтленд. Точно посередині абетки. Чи побачить вона світанок?

Він уявив, як стоїть на тілі Трісії, захищаючи від жару власні ноги – і його пересмикнуло. Доведеться все ж погоджуватися на лекцію. Отут і пролягає різниця між людиною і мавпою. У кінцевому підсумку, людина на альтруїзм здатна. Тим-то він, Франклін Г’юз, і не мавпа. Звичайно, більш ніж імовірно, що коли він виголосить цю лекцію, люди будуть про нього протилежної думки: що Франклін діє з власних інтересів, рятуе власну шкуру брудним підлабузництвом. Але з альтруїзмом так воно і е – його завжди можна зрозуміти хибно. І він потім зможе ім усе пояснити. Якщо буде якесь «потім». І якщо будуть якісь «вони».

Коли прийшов заступник, Франклін знову попросив його про зустріч із ватажком. Він мав намір вимагати для себе і Трісії недоторканності в обмін на лекцію. Проте той заявив, що прийшов лише по відповідь, а не по продовження розмови. Франклін понуро кивнув. Усе одно переговори йому не так уже й добре вдаються.

О другій сорок п’ять Франкліна провели до каюти й дозволили помитись. О третій він увійшов до зали й побачив перед собою найуважнішу публіку в житті. Він налив із карафи застояної води, яку ніхто не завдав собі клопоту поміняти. Франклін відчував, як його накривае потужна хвиля втоми і паніки. Минув лише один день – а чоловіки вже майже заросли бородами, жінки мали жалюгідний вигляд. Люди вже ставали не схожими на себе – чи на тих, поряд із ким Франклін був поруч десять днів. Може, таких легше вбивати.

До того як Франклін отримав визнання як сценарист, він устиг навчитися висловлювати чужі думки якомога переконливіше. Але ще ніколи його так не хвилював зміст, ніколи режисер не ставив йому таких умов – і ніколи платня за працю не була такою химерною. Спочатку, погодившись на це завдання, він переконав себе: знайдеться спосіб натякнути слухачам, що він діе під тиском. Подумав про хитрість на кшталт буцімто «мінойських табличок»; або ж викладе все з таким перебільшенням, вдасть такий захват, що тільки глухий не зможе почути в лекції іронію. Ні, це не допоможе. «Іронію, – колись зізнався йому старенький телепродюсер, – можна визначити так: це те, чого люди не помічають». Та й пасажири не шукатимуть іі в його словах за таких обставин. Нарада із заступником усе ще дужче ускладнила: той видав чіткі інструкціі й додав, що будь-яке відхилення від них спричинить не лише те, що міс Мейтленд залишиться британкою, а й скасування Франклінового ірландського громадянства теж. Вони, гадюки, добре вміють вести переговори.

– Я сподівався, – почав він, – що наступного разу звернуся до вас знову з історією Кносса. На жаль, як ви розумієте, обставини змінилися. Серед нас е гості, – він поглянув углиб зали на ватажка, який стояв у дверях між вартових. – Усе стало інакше. Ми в руках інших людей. Наша… доля вже нам не належить, – Франклін кашлянув. Це вже недобре. Його заносить в евфемізми. Його обов'язок, його єдиний інтелектуальний обов'язок – говорити якомога прямiше. Франклін міг щиро визнати, що він шоумен і готовий стояти на голові у відрі з оселедцями, якщо від того на кілька тисяч збільшиться кількість глядачів; але в його серці лишався осад – суміш захвату і сорому, – тому він особливо шанував тих, хто доглибно не схожий на нього: хто говорить тихо, простими власними словами, і чия незворушність викликає повагу. Франклін, знаючи, що ніколи не зможе стати таким, намагався пам'ятати про іхній приклад, коли звертався до слухачів і глядачів.

– Мене попросили пояснити вам деякі речі. Пояснити, як ви – ми – опинилися в тій ситуації, в якій опинилися. Я не спеціаліст із Близького Сходу, але спробую викласти все якомога зрозуміліше. Мабуть, нам варто спочатку озирнутися на дев'ятнадцяте століття, на час задовго до виникнення держави Ізраіль… – і ось уже Франклін увійшов у легкий ритм, як гравець у кеглі, який упевнено покотив кулю. Відчув, що слухачі розслабилися. Обставини були незвичні, але ім щось розповідають, і вони відкрилися до оповідача, як це бувало й багато століть тому: ім було цікаво дізнатися, що було далі, почути пояснення того, як улаштований світ. Г'юз широкими мазками зобразив ідилічну картину дев'ятнадцятого століття, кочовиків, пастухів і традиційну гостинність, за законами якої людина могла прожити в домі іншої три дні – і лише після того належало питати її, чому вона прийшла і що їй потрібно. Він говорив про перших поселенців-сіоністів і про західні уявлення про землеволодіння. Про декларацію Бальфура. Про еврейських іммігрантів з Європи. Про Другу світову війну. За європейське почуття провини через Голокост заплатили араби. Євреїв нацистські переслідування навчили, що вижити можна лише якщо поводитись, як нацисти. Про іхню военщину, експансіонізм, расизм. Про превентивний напад на повітряні сили Єгипту, з якого почалася Шестиденна війна – точний моральний еквівалент Перл-Гарбора (Франклін стримався й не подивився на японців – і на американців теж у той момент, і потім також). Про табори біженців. Про крадіж землі. Про штучну доларову підтримку ізраільської економіки. Про жахіття, які коіли з тими, в кого відібрано землю. Про еврейське лобі в Америці. Про арабів, котрі просили в західних урядів просто такої самої справедливості на Близькому Сході, як було виявлено до євреів. Про печальну необхідність насильства – те, чого арабів навчили євреі, а тих – нацисти.

Франклін уже використав майже дві третини свого часу. Якщо він і відчував у деяких частинах залу наростання ворожості – то, на диво, більше виявлялася якась сонлива знудженість, наче ім уже все це розповідали, і вони в ці історії не вірять.

– І ось ми й дісталися нинішнього моменту, – ці слова прикували до Франкліна загальну увагу, так що попри обставини чоловікові стало приємно. Він був наче гіпнотизер, який клацнув пальцями. – Ми маємо зрозуміти: на Близькому Сході вже немає мирних жителів. Сіоністи це розуміють, а західні уряди – ні. На жаль, ми теж – не мирні жителі. Ось до чого спричинилися сіоністи. Вас – нас – тримає в заручниках група «Чорний грім», вимагаючи звільнення трьох своїх членів. Можливо, ви пам’ятаете, – у цьому Франклін особисто дуже сумнівався, адже такі інциденти були доволі часті й майже нерозрізнювані, – що два роки тому цивільний літак із трьома членами групи «Чорний грім» на борту був примусово посаджений американськими військовими силами в Сицилії, італійська влада, усупереч міжнародним законам, долучилася до цих піратських дій і заарештувала трьох борців за свободу, а Британія виступила на захист дій Америки в ООН, і троє заарештованих нині перебувають у в’язницях Німеччини й Франції. Група «Чорний грім» не підставляє другу щоку, і це обгрунтоване… захоплення… – Франклін обережно вжив це слово й кинув швидкий погляд на очільника терористів, демонструючи свою нелюбов до евфемізмів, – е відповіддю на зазначене піратство. На жаль, західні уряди не виявляють такого самого занепокоєння долею своїх громадян, як група «Чорний грім» – долею своїх бойових товаришів. На жаль, вони поки що відмовляються звільняти в’язнів. На превеликий жаль, група «Чорний грім» не має іншого вибору, окрім як виконати погрозу, висловлену дуже чітко західним урядам від самого початку…

У цю мить великий, неспортивної статури американець у синій сорочці підскочив і побіг проходом просто на арабів. Їхня зброя не була виставлена на одиночні постріли. Звуки були дуже гучні, і крові було багато. Італієць, який сидів на лінії вогню, отримав кулю в голову – і впав убік, на коліна своїй дружині. Кілька людей швидко підскочили – й сіли назад. Очільник «Чорного грому» поглянув на годинник і дав Г’юзові знак продовжувати. Франклін зробив великий ковток застояної води й подумав, що краще б то був міцніший напій.

– Через упертість західних урядів, – продовжив він, намагаючись говорити як офіційний речник, а не як Франклін Г’юз, – і їхне легковажне ставлення до людських життів е необхідність у жертвах. Ви зрозумієте історичну неуникність цієї ситуації з огляду на те, що я вам розповів. «Чорний грім» має цілковиту

певність, що західні уряди швидко сядуть за стіл переговорів. Крайнім засобом у тому, щоб їх переконати, стане необхідність страчувати двох із вас… із нас… кожної години, доки цей момент настане. Група «Чорний грім» вважає таку ситуацію вельми сумною, але західні уряди не залишають їм вибору. Порядок страти затверджено відповідно до провини західних держав у ситуації на Близькому Сході.

Франклін уже не міг дивитися на слухачів. Він говорив тихіше, але не чути його не могли.

– Американські сіоністи – перші. Потім – інші американці. Потім британці. Потім французи, італійці й канадці.

– Якого хріна Канада робить на Близькому Сході?! Якого хріна? – закричав чоловік у м’якій шапці з кленовим листком. Він хотів устати з місця, але його тримала дружина. Франклін, який відчував, як розжарюється підлога в його клітці, механічно зібрав аркуші, не дивлячись ні на кого, вийшов з-за кафедри, пішов проходом, замастивши кров’ю каучукові підошви біля мертвого американця, не глянувши на трьох арабів, які могли б, якщо хочеться, вистрілити в нього, і без супроводу й перепон пішов у свою каюту. Замкнувся і ліг на койку.

Через десять хвилин почулася стрілянина. З п’ятої нуль-нуль до одинадцятої нуль-нуль, неначе страхітлива пародія на міські дзигарі, лунали постріли. За ними чулися сплески: тіла по два скидали за борт. Невдовзі по одинадцятій двадцять два американські спецпризначенці, які п’ятнадцять годин пливли слідом за «Святою Єфимією», змогли піднятися на борт. У сутичці загинуло ще шестеро пасажирів, зокрема й містер Телбот, «почесний американець» із Кіддермінстера. Із восьми незваних гостей, які допомагали вантажити продукти на Родосі, п’ятьох було вбито, причому двох – після того як вони здалися.

Не зостались в живих ні ватажок, ні його заступник, так що жодних свідків домовленості Франкліна Г’юза не лишилося. Трісія Мейтленд, яка на кілька годин, сама того не знаючи, стала ірландкою й під час Г’юзової лекції повернула каблучку на звичний палець, більше ніколи з ним не розмовляла.

3. РЕЛІГІЙНІ ВІЙНИ

Джерело: Муніципальний архів міста Безансон (секція CG, контейнер 377a). Справа, оприлюднена нижче, становитьособливий інтерес для істориків судочинства, оскільки роль оборонця черви виконував видатний юрист БартоломеШассене (також відомий у написанні Шассане і Шассено), згодом – перший голова парламенту Провансу. Шассене народився в 1480 році й уславився в церковному суді міста Отюн, захищаючи щурів, звинувачених у зловмисному знищенні врожаю ячменю. Тексти, наведені тут, починаючи з першої петиції жителів і закінчуючи остаточним вироком суду, не е повним набором документів, що стосуються справи, – наприклад, покази свідків, якими міг бути будь-хто, починаючи з місцевих селян і закінчуючи видатними спеціалістами з поведінки підсудних, не були запротокольовані, але наявні документи містять їх і часто посилаються на ті чи інші покази, тож із основної структури й дискусії у справі практично нічого не втрачено. Як було заведено за тих часів, позов, промови й висновки від представника єпископа були записані французькою мовою, а вирок суду поважно виносився латиною.

(Від перекладача[2 - Тут авторський прийом: це «від перекладача» («translator’s note») належить самому автору.]: Рукопис становить один суцільний документ, записаний тим самим почерком. Отже, перед нами не оригінальна судова документація в записі кількох писарів, а робота якоїсь третьої особи, можливо судового чиновника, який пропустив деякі фрагменти подань. Порівняння зі вмістом контейнерів 371—379 наводить на думку, що справа в цьому вигляді, ймовірно, належала до набору прикладів судових процесів, які використовувалися в навчанні юристів. На користь такої версії свідчить те, що серед учасників лише Шассене названо на ім’я – як видається, студентам слід було звертати увагу на виявлений видатним адвокатом професіоналізм і переймати важливі ходи, незалежно від того, чим завершилася справа. Переписувач працював у першій половині шістнадцятого століття, отже, може бути, що документ, являючи собою виклад у переробці іншої людини, все ж залишався відповідним часу. Я зробив усе можливе, аби відтворити багатий стиль промов – особливо оборонця селян – відповідними мовними засобами.)

Позов насельників

Ми, насельники Маміроля Безансонської єпархії, богобоязні пред лицем Господа Всемогутнього й шанобливі до Церкви – Його подружниці, нині й раніше справно і вчасно десятину свою сплачували, із чим сього дня серпня дванадцятого числа 1520 року подаємо вимушене й негайне прошення до суду, аби, правду

вчинивши, звільнив він нас і позбавив від підступів і лиходійств злочинників, котрі не одне літо нам докучають, накликавши на себе гнів Божий і сороміцькі плітки на наше поселення, і котрі загрожують нам усім, людям чесним і богобоязним, смертю наглою і лютою, котра кинута на нас може бути подібно до грому небесного й напевне настане, якщо велемудрий і поважний суд швидко і справедливо не вижене цих злочинників із нашого села своїм законним рішенням – осоружних і нестерпимих, під страхом відлучення від Святої Церкви й Божого Володіння.

Промова оборонця насельників

Панове, ці бідні й скромні позивачі в горі й розпуці прибули пред очі високого суду подібно до насельників островів Мінорки і Майорки до вельможного Августа Цезаря, просячи його правдою і силою позбавити іхні острови від кролів, що нищили іхні врожаі й усіляку шкоду ім чинили. Якщо Август Цезар зміг допомогти вірним своїм підданцям, то наскільки ж легше й нашому судові зняти тяжке брем’я з плечей ваших позивачів, яке несуть вони, як великий Еней ніс свого батька Анхіза від вогню руін Троі. Старого Анхіза блискавицею було засліплено, тако ж і ваші позивачі навіть нині немов у сліпоті перебувають, вкинуті в пітьму зі світла Господнього благословення шпетною діею тих, на кому обвинувачення в цій справі, тих, хто навіть не завдав собі труду дати одвіт у суді, ставши очевисто, ібо суд вони зневажають і проти Бога блюзнять, ладні радше заховатись у тьму злочинну, аніж звернути лице до сонця правди.

Нехай буде вам відомо, панство, те, що виклали скромні і вірні свідки, чесність чия без догани, прості позивачі, чий трепет перед лицем суду не дасть з іхніх вуст вийти не чому іншому, як потокові чистої істини. Вони ствердили, що двадцять другого дня квітня місяця цього року Божого настав день щорічного паломництва Юго, Єпископа Безансонського, до скромного храму святого Михаіла в оному селі. Вони виклали вам у подробицях, палаючих у вашій пам’яті подібно до вогненної печі Навуходоносора, з котрої отроки Седрах, Мисах і Авденаго неушкодженими вийшли, як вони щорічно оздоблювали й прикрашали церкву, аби була вона гідна очей Єпископа, як вони квіти на вівтар встановили, а двері зміцнили для захисту від вторгнення звірів, а проте могли вони зачинити двері перед свинею чи коровою, але не перед цими диявольськими тварями, котрі в найменший отвір, віднайшовши його, проникають, подібно до того як Давид зумів знайти проріху в броні Голіафа. Насельники повіли вам, як на мотузках Єпископський трон було з-під даху спущено, де його з року в рік тримають, спускаючи тільки в день Єпископового паломництва, з тим щоб дитя

або чужий чоловік випадково не сіли на нього й не осквернили, що е звичаем скромним і благообразним, гідним похвали від Бога й поважного суду. Повіли вам і про те, як трон спущено було й поставлено перед вівтарем, що чиниться щорічно від часів, пам’ятних найстаршому деньми Мафусаілові села Маміроль, і про те, як благорозумні селяни поставили варту при ньому на ніч перед прибуттям Єпископа, ревно дбаючи, щоби трон осквернено не було. І наступного дня, як ствердили вони, Юго, Єпископ Безансонський, на щорічне паломництво прибув, подібно до того як Гракх вийшов до любого його серцю народу, до скромного храму Святого Михаіла, і був потішений вельми іх доброчесністю й істинною вірою. Відтак, за своім звичаем, спершу благословивши насельників Маміроля з порога церкви, він із ходою увійшов у наву, а паства трималася від нього на благопристойній відстані, і земний уклін поклав у своіх пишних шатах перед вівтарем, яко же Ісус Христос простерся перед Своім Всемогутнім Отцем. По тому він устав, піднявся на просту сходинку вівтаря, звернув лице свое до пастви й возсів на трон. О недобра година! О підступні лиходіі! І тут Єпископ упав, головою об вівтарну сходину вдарившись, і проти власної волі розумом увередився. Повіли вони, що коли постраждалий Єпископ, несений почтом, залишив храм, нажахані позивачі Єпископський трон оглянули й виявили ніжку, що обрушена була подібно до стін Єрихона підступною і протиприродною дією шашелі, і она шашіль, сиріч деревна черва, у таіні й темноті свое диявольське зло вчинила, пожерши ніжку трону, так що Єпископ упав, яко велемудрий Дедал з осяйних небес, у пітьму безумства. Ствердили вони й те, що, гніву Божого боячись, позивачі вилізли під дах храму святого Михаіла й дослідили підвіс, на якому перебував трон триста шістдесят чотири дні на рік, і виявили означену черву також і в оному підвісі, так що той розвалився й святотатськи впав просто на вівтарну сходину; а також те, що балки даху також виявилися пошкоджені ониими диявольськими тварями, через яких позивачів охопив жах за власні життя, адже вони е бідними й вірними, а бідність не дозволяе ім збудувати нову церкву, при тому що віра кличе іх поклонятися Святому Отцеві ревно, як вони то робили завжди, у святому місці, а не в полі чи в лісі.

Хай вам, отже, буде відомо, поважне панство, прошення цих скромних селян, що, мов трава при битому шляху, беззахисні. До багатьох напастей вони звикли: до сарани, що затьмарює сонце, немов рука Господня; до нашестя щурів, які зносять усе на своему шляху, аки дикий вепр в околицях Калідона, про якого сказано в першій книзі Гомерової «Іліади»; до шкідників, що взимі пожирають зерно в коморах. І наскільки ж лихіша й підступніша ця напасть, що замахнулася на ті запаси, які наші селяни збирають на Небесах своею скромністю й благочинною сплатою десятини! Адже ці злочинники, що поваги до дня нашого суду не мають, прогнівили Бога, збитки Його Домові вчинили, завдали шкоди

Його подружниці Церкві, увередивши розумом Юго, Єпископа Безансонського, кривду нашим позивачам учинили, що тепер поточені балки іхньоі церкви повсякчас загрожують впасти на невинні голови іхніх дітей і немовлят під час молитви, тож по правді й необхідності суду личить втрутитися й змусити цих тварин покинути свое житло, видворити іх із Дому Божого, й проголосити ім, як годиться, анатему, й відлучити від нашоі Святоі Матері Церкви, за що позивачі повік будуть за вас молитися.

Промова оборонця черви

Оскільки, панове, вам було вгодно призначити мене оборонцем шашелі в цій справі, то постараюся пояснити судові, чому обвинувачення проти оних тварей е порожніми й неправими і як належить миром закінчити цю справу. Розпочну тим, що есм дивом здивований, чому про моіх підопічних, котрі жодного злочину не вчинили, говориться тут як про таких лиходіів, яких цей суд одвіку не видів, і моіх підопічних, нерозумність яких відома всім, викликано сюди пояснювати свій вчинок, буцімто вони звичні вдаватися до людськоі мови, викладаючи своі повсякденні справи. Тож постараюся скромно своім язиком викласти вам те, що німий іхній язик повісти не в силі.

Оскільки ви дозволили мені говорити від лиця цих нещасних створінь, то перше я стверджу, що наш суд допитувати таких підсудних змоги не має і що покликано іх також без сенсу і глузду, ібо зверталися до них як до створінь, наділених розумом і волею, себто здатних і вчинити кривду, і відповідати в суді за вчинене. Про що ми мови нині вести не можемо, оскільки моі підопічні е безглуздими тваринами, суто за поривами діючими, про що сказано в першій книзі «Pandectae»[3 - Звід систематизованих і тематично об’еднаних уривків із творів римських юристів, що мали силу закону.] в параграфі «Si quadrupes»[4 - Про чотириногих (лат.).]: «Nec enim potest animal injuriam fecisse, quod sensu caret»[5 - Не здатна тварина кривду вчинити, бо не має розуму (лат.).].

Друге – на додачу чи на доповнення моіх слів: навіть коли б наш суд і мав право судити тварей, було б нерозумно й несправедливо нашому зібранню розглядати цю справу, адже проти закону і звичаю буде судити обвинуваченого in absentia[6 - За відсутності (лат.).]. Сказано було, що шашелям писаний лист сього дня з’явитися перед судом послали і буцімто вони зухвало відмовилися прибути, чим закон попрали й дозволили бути судженими in absentia. На цей закид маю два спростування. Перше: при тому що лист був складений законним порядком, чи

маемо ми доказ того, що до розуміння тварей його донесли? Адже, як ведеться, лист має бути не лише написаний, а й доправлений, ну а оборонець насельників не зміг надати пояснень, як саме шашелі зрозуміли передану ім грамоту. Далі ще: ведлуг закону неявка підсудного е пробачною в разі неможливості дістатися в суд з причини довгого чи небезпечного шляху до нього. Чи, покликавши в суд щура, ви б чекали, що він дійде до вас пішки через місто, повне котів? Тако же й відстань від обителі деревної черви до суду е за іі мірками велетенською, до того ж і сповненою смертельних небезпек від хижаків, що чигають на іхні скромні життя. Тож могли вони цілком безпечно й законно відмовитися коритись розпорядженню суду – з усією люб’язністю й повагою до оного.

Трете мовлю, що лист до тварей складено в помилковий спосіб, же стосується він тих шашелів, які нині мешкають у церкві Святого Михаіла в селі Маміроль. Чи звернений від до всіх без винятку шашелів, у церкві сущих? Але ж серед них е пребагато таких, хто живе цілком мирно й шкоди селянам не чинить. Чи гоже кликати до суду все село, якщо десь у ньому завелась ватага розбійників? Немае такого закону. Понад те, закон передбачае точно з’ясувати особу підсудного. Перед нами дві злочинні дії: пошкодження ніжки епископського трону і пошкодження церковного даху, і найменше знання природи говорить нам, що та черва, яка злощасно оселилася в ніжці трону, аж ніяк не могла завдати шкоди дахові, а тварі, що дах поточили, не могли водночас поточити й трон. Отже, існуе дві спілки, які належить судити за два окремі злочини, що робить позов недійсним через брак точності.

Четверте, й без упередження до вищезгаданоі черви, мовлю: судити тварей на такий манір суперечить не лише людському закону, як уже сказано було, а й закону Церкви, ба навіть закону Божому. Адже звідки взялися ті крихітні створіння, що супроти них кинуто потужну силу нашого суду? Хто створив іх? Не хто інший як Господь Усемогутній, що й усіх нас сотворив – і вищих, і нижчих. І чи не читали ми найперший розділ нашоі священної книги Буття, де сказано: Бог створив тварин земних за іхньою подобою, скотину – за іхньою, і всяке створіння, що по землі повзае, за відповідною йому подобою, і побачив Бог, що це добре? Ба більше: чи не дав Бог звірям земним і кожному створінню, що повзае лицем земним, усяке древо й усякий плід на поживу? І далі, чи не дав Він усім ім наказ плодитися, множитися й сповнювати землю? Творець не казав би звірям земним і всякому повзучому створінню плодитися, коли б Він у мудрості Своій нескінченній не надав ім поживи – що Він і зробив, давши ім на поживу всяке древо, плід і насіння. То що ж такого вчинили ці скромні тварі, якщо від Сотворіння світу до сьогодні мають невід’емне право, якого людина ім не скоротить і не відчужить? Те, що шашіль оселилася там, де оселилася, – це

людям може бути невигідно, але не е відповідною причиною ремствувати на закони Природи, закладені з Сотворінням світу, адже таке ремствування і е відкритим та зухвалим непослухом Богові. Господь вдихнув життя у деревну черву, дав ій на поживу всяке древо земне: тож якою зарозумілістю й яким небезпечним зухвальством було б нам намагатися скасувати волю Божу. Ні, я радше повім шанованому суду, що нам годиться звернути наші очі не на буцімто злочинства скромного Божого створіння, а на злочинства людські. У Бога все мае причину, а причина тому, що шашелі попущено оселитися в храмі святого Михаіла, – жодна інша, як попередження і кара людям за іхні пороки. Те, що шашіль поточила не яку іншу споруду, як церкву, додам, – то е особливо суворе попередження й кара. Чи е позивачі, що прибули в суд, настільки певні своеі покірності Богові, своеі скромності й християнських чеснот, що перш ніж звинуватити себе, склали провину на найдрібніше створіння? Стережіться гріха гордині, мовлю я до таких позивачів. Вийміть колоду зі свого ока, перш ніж виймати тріску з чужого!

Ну а п’яте й останне мовлю: оборонець насельників просить суд метнути проти тварей блискавицю відлучення. За своім обов’язком і без упередження до вищезгаданих нагадаю вам, що така кара е і невідповідною, й неправою. Відлучення – то е відокремлення грішника від причасності Богові, заборона споживати хліб і вино, які е тілом і кров’ю Христа, вилучення зі Святоі Церкви, іі світла й тепла – тож за яким законом ми можемо відлучити звіра польового чи створіння повзуче, яке ніколи й не було причасником Святоі Церкви? Не е правою й відповідною карою позбавлення підсудного того, чого він ніколи не мав. Це не відповідае закону. Отже, відлучення е карою жахливою, що кидае грішника в пітьму страшну, навіки відділяе його від Божого світла і добра. Хіба кара ця е відповідною створінню, яке навіть не мае безсмертноі душі? Хіба можливо приректи на вічні муки наших підсудних, котрі не мають вічного життя? Цих створінь неможливо відлучити від Церкви, бо вони не е іі членами, а апостол Павло заповів нам судити тих, хто з нами, а не тих, хто осторонь.

Тож прошу вас цю справу закрити, суд у ній завершити й, не маючи до означеноі черви упередження, закликаю іі виправдати й позов до неі вповні відхилити.

Бартоломе Шассене, юриста

Відповідь насельників

Шановне панство, маю честь знову перед вашим поважним судом з’явитися й благати справедливості, як благала царя Соломона нещасна мати повернути їй рідну дитину. Як Улісс перед Аяксом, стану я на прю з оборонцем черви, що мову свою рясно оздобив і прикрасив, аки Єзавель.

Перше він ствердив, що суд не має сили й права судити безчинства тварин у Маміролі, а закінчив тим, що ми буцімто в Господніх очах не е кращими за деревну черву – ні вищі й не нижчі за неі, тож не маемо права суд рядити, подібно до Юпітера, з чийого храму на Тарпейській скелі зрадників скидали. Але ці слова я відкину, як Пан Господь наш викинув міняйлів із храму Єрусалимського, і вчиню це ось як. Чи не е людина вищою за тварин? Чи не ясно написано в книзі Буття про створення тварин, яких Господь створив раніше за людину, що іх призначення – ій служити? Чи не дав Господь Адамові владу над рибами морськими, над птицями небесними й над усякою живою твар’ю, на землі сущою? Чи не дав Адам імена і скотині, і птицям небесним, і всякій звірині польовій? Чи не стверджують панування людини над тваринами Псалмоспівець і апостол Павло? А як же людина, маючи владу над тваринами, не мае права карати іх за шкоду? Понад те, право рядити суд над тваринами, котре оборонець шашелі так ревно заперечуе, саме Богом людині й надано, як говорить священна книга Виходу. Чи Господь не дав Мойсееві священний закон «око за око, зуб за зуб»? І чи не сказано також, що коли віл поранить на смерть чоловіка чи жінку, то такого вола належить каменувати й м’яса його не істи? Тож чи у святій книзі Вихід не чітко викладений цей закон і право? Далі, якщо чий-небудь віл поранить на смерть чужого вола, то живого належить продати й поділити гроші між господарями, і м’ясо мертвого вола також поділити? Чи тим самим Господь Бог не дае людині право судити тварин?

Щодо другого: оборонець черви мовив, що шашіль мае поважну причину не з’явитися на суд. Однак покликано іі було правильно й відповідно. Її було кликано так, як Август Цезар кликав евреів до сплати мита. І хіба не послухали його ізраільтяни? Хто з присутніх тут чинив би перешкоду тварям прибути в суд? Моі скромні позивачі, може, й мали таке бажання і тоді б могли спалити у вогні злощасну ніжку трону, через котру Юго, Єпископ Безансонський, вдарившись об вівтарну сходину, увередився розумом, – а проте, як праві християни, втримали руку свою й надали той предмет на розгляд поважному суду. Тож якого ворога могли ці тварі зустріти? Шановний оборонець вів мову про котів, що ідять щурів. Однак те мені не відомо, панове, щоби коти пожерли шашіль дорогою до суду, а коли помиляюся, мені на це буде вказано. Ні, лише одне пояснення е відмові обвинувачених прибути в суд очевисто – і то е сліпа і злісна непокора, мовчання

ненависне, провина, що палахкотить до небес, неначе кущ, котрий Мойсееві з’явився, горів і не згоряв, тако же і іхня провина палае і розгоряється щогодини, відколи вони вперто відмовилися прибути.

А трете повім вам таке: було сказано, що Господь створив черву, так як і людину, що дав оній черві на поживу насіння, плоди й дерева – тож що вона намислить з’істи, на тому, мовляв, і благословення Господне. То е, власне, головна й посутня заява оборонця шашелі, і відкину іі ось так. У священній книзі Буття сказано, що Господь у нескінченному Своему милосерді й щедрості надав звірині польовій і створінням повзучим на поживу всяке насіння, плід і древо. Він дав древо тим істотам, що призначені істи деревину, хай то навіть буде й на шкоду і збиток людині. Але Господь дозволу істи зрубане древо, колоди й дошки не давав. Де у священній книзі Буття дозволено тварям повзучим селитися в рубаному дереві? Чи Господь призначив тому створінню, що прогризло діру в дубовому стовбурі, прогризти діру в Домі Божому? Де у Святому Письмі сказано, що Господь дав тваринам право точити Його ж таки храми? І чи Господь заповів своім слугам не чинити перешкод тим, хто пожирае Його храми й увереджуе розум Його епископам? Свині, котра з’ість освячену проскуру, за святотатство повішеній бути – а на тварі, що зробила собі оселю в оселі Господа, гріх не менший.

Далі поведу, без упередження до означених тварей, було сказано, мовляв, Господь створив шашіль так само, як і людину, а на всьому, що Бог створив, – Його благословення, хай яке те створіння може бути лихе й шкідливе. Але чи ж Господь Усемогутній у незрівнянній Своій мудрості створив отих шкідників, котрі пожирають наші врожаі в коморах, ту шашіль, котра святому храму руйнування чинить? Наймудріші з наших Отців Церкви багато століть вчитувалися в кожен рядок Святого Письма і, аки Іродове воінство немовлят, вишукували в книгах той розділ, чи рядок, чи слово, де мовилося би про шашіль. Тож звернуся до вельмишановного суду з питанням, посутнім для нашоі справи: а чи була деревна черва, сиріч шашіль, на Ноевому ковчезі? Не сказано у Святому Письмі ні як шашіль сідала на могутне Ноеве судно, ні як вона висідала. Та й чи могло таке бути, адже чи не з дерева був Ковчег споруджений? Як Господь у віковічній своій мудрості пустив би на корабель твар, чиі щоденні звички могли призвести до кораблетрощі й лютоі загибелі і людей, і всіх Божих створінь? Чи видано таке? Із чого виснувати можемо, що шашіль на Ковчезі присутня не була, а натомість е створінням неприродним і недовершеним, котрого за часів великого бича і руіни Потопу ще не існувало. Де і як ця черва зародилася, те нам не відомо – чи з якого злощасного випадку, чи діею чиею зловмисною, але злісна й мерзенна іі природа видна нашим очам. Лихе це створіння віддало тіло свое дияволові, тож

не перебувае під сінню й захистом Господнім. Чи потребуемо більшого доказу, ніж підступні й блюзнірські ii дii, якими вона вкинула Юго, Єпископа Безансонського, в прірву безумства? Що ж це, коли не справа дияволових рук, – у пітьмі й таіні багато років плекати злий умисел і торжествувати, його здійснивши? Тим часом наш оборонець черви стверджуе, буцімто шашіль мае Господне благословення в усьому, що чинить і ість. Чим, отже, обстоюе те, що пожирання ніжки епископського трону вчинене з Господнього благословення. Чим обстоюе і те, що Господь Своею рукою уразив одного з епископів Своеі Церкви святоі, як уразив Валтасара, як уразив Амалека, як уразив мідян, як уразив ханаанеів, як уразив Сігона, царя аморійського. Чи не е це лихослів'ям і блюзнірством, яке суд мае викорінити, яко же Геркулес вичистив Авгіеві стайні?

І четверте вам повім: тут стверджено, ніби суд не мае сили і права відлучати. Однак це те саме, що заперечувати владу Бога над Його любою подружницею Церквою, яку він над усім світом поставив, усе до ніг ii склав, як мовить Псалмоспівець, усіх овець і биків, звірів польових, птахів небесних, риб морських і все, що морськими шляхами ходить. Ведена Духом Святим, Церква нічого неправого вчинити не може. Воістину, чи не читали ми у священних книгах про змій і отруйних плазунів, що іхню труту заговорено? Чи не читали святоі книги Еклезіяста-Проповідника, де сказано: «Як укусить незаговорена гадюка, то не допоможе й той, хто вміе заговорювати?» Тож цілком у святій згоді з Господнім ученням, до якого Церква споконвіку вдавалася, ій метати свій потужний і праведний гнів у вигляді анатеми й відлучення супроти цих мерзенних тварей, чий вигляд окові Божому осоружний. Чи не прокляв цар Давид Гільбоа-гори, щоб на них ані дощ, ні роса не спадали? Чи не пророк Ісус, Син Божий, що всяке древо, яке не родить доброго плоду, рубають і в огонь кидають? І якщо древо нерозумне мае бути знищене за те, що плоду не дае, то тим паче прокляттю підлягають оці, оскільки більша кара й меншу містить: cum si liceat quid est plus, debet licere quid est minus[7 - Якщо дозволена більша річ, то й річ меншу теж належить дозволити (лат.).]. Хіба не було проклято змія в саду Едемському, щоб усе життя плазував на череві? А коли в місті Аі сталося нашестя змій, які оселилися в теплих купальнях і укусом своім багатьох міщан життя позбавили, чи святий Єпископ Гренобльський не відлучив від церкви тих плазунів, що відтак щезли? І те саме зробив і Єпископ Лозаннський, звільнивши озеро Леман від нашестя вугрів. І тако же оний Єпископ учинив, звільнивши води пойменованого озера від кровопивць, що живилися рибою пстругом, котру вірянам у пісні дні дозволено споживати. І хіба Егбер, Єпископ Тріерський, не оголосив анатему ластівкам, чие цвірінчання заважало мирянам молитися? А Святий Бернар – хіба не так само й з тоі ж причини не відлучив полчища мух, що вранці рано всі трупом полягли, аки орда Сінаххеріба? А берло святого

Магнуса, апостола Альгоського, тако же не відлучило й не понищило усіляких мишей, щурів і хрущів? Тож, мовите, немае того права, за яким поважний суд міг би метнути блискавицю відлучення супроти цих блюзнірів і розбійників у святому храмі Божому? Оборонець черви твердить, що шашіль безсмертної душі не мае, тож відлучена бути не може. Однак чи не показали ми передусім, що шашіль не е природною твар'ю, не бувши присутня на Ноевому ковчезі, а по-друге, що дії, за які позиваються до неі, е певною ознакою одержимості нечистим духом, сиріч Люцифером? Тож тим необхідніше відлучити ії, чого я пильно прошу, ба навіть вимагаю від шанованого суду.

Одвіт оборонця черви

Шановне панство, чимало думок ми висловили в цьому диспуті, і деякі з них звіяні вітром, подібно до полови, а другі лежать перед вам добрим зерном. Усе ж прошу ще дрібку вашого терпіння, аби спростувати закиди оборонця насельників, чиі аргументи падуть, мов стіни Єрихона, перед сурмами правди.

Перше мовлю: оборонець веде мову про той час, протягом котрого означені тварі мешкали в ніжці трону Єпископа, темні своі наміри снуючи, чим буцімто доводить, що іхня справа е від диявола. Саме з такоі причини я викликав до вас чесного брата Фролібера, що він на звичках повзучих створінь знаеться, і воістину відомо вам, що він е пасічником при Абатстві Святого Георгія. І чи не роз'яснив він шановному панству, що мудрецям відомо: не живе створіння повзуче довше, аніж кілька коротких літ? Однак відомо нам, що означене погризіння чинилося протягом багатьох людських поколінь, доки древо врешті не обрушилося під Юго, Єпископом Безансонським, призвівши його до плачевного безумства. З чого виснувати можемо: ті шашелі, до яких нині позиваються селяни, е просто нащадками багатьох поколінь черви, що мешкали в храмі Святого Михаіла. Коли можна оним створінням приписати лихі наміри, то лише першому поколінню з них, а не іхнім безневинним нащадкам, котрі не відають, де проживають і що точать. Тож, знов-таки, прошу цей позов уповні відхилити. Ба більше: позивачі не мають жодних свідчень часу, коли саме шашіль оселилася в означеному древі. Оборонець насельників намагався ствердити, що у Святому Письмі ніде не дозволено тварям повзучим точити зрубане дерево. На що ми дамо одвіт: перше, що немае там для них і прямоі заборони цього, а друге, що коли б Господь не призначив іх істи й зрубане дерево, то не дав би ім і потягу до того, а трете, що ніхто не може вважатися винним, доки це не доведено, а першість на володіння деревом мае бути надана тварям, котрі у древі мешкали, доки лісоруб його зрубав, а теслі й різьбярі зробили з оного трон. Аж ніяк

не черва вторглася в людську будову, а людина своєвільно знищила оселю черви, взявши її для власних цілей. Відтак знову пильно просимо відхилити позов.

Конец ознакомительного фрагмента.

notes

1

Ідеться не про гіпопотамів, а про велетенських істот, згаданих у Біблії, зокрема в книзі Йова (40:15—23, тут і далі Святе Письмо в перекладі І. Хоменка), де Бог говорить: «Ось бегемот, що Я створив. Він їсть траву, як віл. Глянь, що за сила в його крижах, що за потуга в його черева м’язах! Махне хвостом, неначе кедром, жили його бедер переплелися. Кості його, неначе мідні труби, члени його, немов залізні прути. Він – Божих діл початок, він створений тираном над товаришами. Гори дають йому поживу, там граються усі звірі дикі. Під лотосами він собі лягає, сховавшись в очереті та болоті. Лотоси вкривають його тінню, навкруги нього водяні верби. Йому байдуже, як ріка бушує, він не боїться навіть, коли Йордан по рот сягає». (Тут і далі прим. перекл.)

2

Тут авторський прийом: це «від перекладача» («translator’s note») належить самому автору.

3

Звід систематизованих і тематично об’єднаних уривків із творів римських юристів, що мали силу закону.

4

Про чотириногих (лат.).

5

Не здатна тварина кривду вчинити, бо не має розуму (лат.).

6

За відсутності (лат.).

7

Якщо дозволена більша річ, то й річ меншу теж належить дозволити (лат.).

Купить: https://tn.knigapoisk.com/barns_dzhul-an/stor-ya-sv-tu-v-10-1-2-rozd-lah

надано
Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: Купити